

JANINA ŠVAMBARYTĖ-VALUŽIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: rašytinių šaltinių tarmės analizė, tarmių leksikografija ir leksikologija, sociolingvistika, sintaksė.

DOI

FONETINĖS IR MORFOLOGINĖS ŽAGARĖS ŠNEKTOS YPATYBĖS (XX a. PABAIGA – XXI a. PRADŽIA)

Phonetic and Morphological Peculiarities
of Žagarė Local Dialect (End of the 20th
Century – Beginning of the 21st Century)

ANOTACIJA

Autorė tęsia vakarų aukštaičiams šiauliškiams priklausančių Jonišio šnektų tyrimą (aprašą). Straipsnyje aptariamos fonetinės ir morfologinės Žagarės šnektos, paskutinės iš aprašomųjų Jonišio šnektų, ypatybės, atspindėtos tarminiuose įrašuose, darytuose XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje (nuo 1999 iki 2003 m.). Aprašomi pastebėti Žagarės šnektos fonetiniai ir morfologiniai reiškiniai, diskutuoti akcentuacijos polinkiai, pateikiamas žvalgomas leksikos savitumo aprašas.

ESMINIAI ŽODŽIAI: vakarų aukštaičiai šiauliškiai, Žagarės šnektos, Žagarės šnektos fonetinės ypatybės, Žagarės šnektos morfologinė raiška ir leksikos savitumas.

ANNOTATION

The author continues the study (description) of Joniškis local dialects which belong to the Western Aukštaitian Subdialect of Šiauliškiai. The article discusses the phonetic and morphological peculiarities of Žagarė local dialect, the last Joniškis local dialect under

analysis, which are reflected in the dialectal records made at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century (from 1999 to 2003). The article describes the identified phonetic and morphological phenomena in Žagarė local dialect, the questionable tendencies of accentuation and provides a pilot description of lexical peculiarities.

KEYWORDS: Western Aukštaitian Subdialect of Šiauliškiai, Žagarė local dialect, phonetic peculiarities of Žagarė local dialect, morphological expression and lexical peculiarities of Žagarė local dialect.

ĮVADAS

Autorė yra nustačiusi Žagarės šnektos ribas, bet kalbinių reiškinių nėra aptarusi¹. Apie artimos Žagarės šnektai – Skaistgirio šnektos – fonetinius ir morfologinius reiškinius publikaciją yra paskelbusi kalbininkė Aušra Kaikarytė². Pavienius fonetinius ir morfologinius Žagarės šnektos savitumus yra aptarę dialektologai Aldona Jonaitytė, Aleksas Girdenis, Genovaitė Kačiuškienė, Juozas Pabrėža³. Remiantis tarmėtyrininkų darbuose išsakytomis mintimis ir autorės įžvalgomis, pastebėtomis klausantis įrašų, siekiama pateikti kiek ne kiek apibendrintą Žagarės šnektos vaizdą ir numatyti tolimesnio tiriamojo darbo gaires.

Straipsnio medžiaga – Žagarės šnektos įrašai, saugomi Lietuvių kalbos instituto Tarmių archyve⁴. Tiriami tarminiai įrašai apima XX a. pabaigos ir XXI a. pradžios (1998–2003 m.) laikotarpį⁵. Apklausti vyriausiosios kartos respondentai, gimę nuo 1901 iki 1936 m. Įrašyta 16 kasečių tarminių įrašų, sudarančių apie 1440 val. teksto. Įrašai daryti nevienodą respondentų apklausos ir tarminės

¹ Žr. Švambarytė 2018: 135–148.

² Žr. Kaikarytė 2015: 150–173.

³ Autorė atsižvelgia į A. Kaikarytės ir kitų dialektologų darbuose išryškintus Žagarės šnektos savitumus; derinasi prie paskelbtų straipsnių struktūros apie Jonišio ir Skaistgirio šnektas; cituoja (o ne perpasakoja) tyrėjų mintis, kad būtų galima arba pagrįsti, arba išsakyti savo abejones dėl moksliniuose darbuose išsakytų teiginių. Autorė specialiai nerinko pavyzdžių iš Žagarės šnektos tekstų teiginiams iliustruoti, o aptarė visus (ir nesisteminius) šnektos fonetinius, akcentuacinius, morfologinius raiškos atvejus.

⁴ Tiriamoji medžiaga detaliau aprašyta autorės straipsnyje 2018 m.

⁵ LKI TA saugoma ir vėlesnių metų įrašai, pavyzdžiui, daryti 2011–2013 m., bet jais straipsnio autorė nesiremia dėl vienos priežasties – respondentų amžiaus. Vyriausioji karta geriausiai atspindi tradicinę tarmę, o tokių respondentų tarminių įrašų daugiausia padaryta nurodytais metais.

kalbos įrašymo patirtį turinčių moksleivių, studentų ir doktorantų⁶. Respondentų kalbamąsias temas galima būtų suskirstyti į penkias grupes:

a) Žagarės istorija ir jos interpretacija (legendos apie Žagarės vardo atsiradimą; apie žiemgalius ir jų kunigaikščius; apie Naryškino dvarą ir jo miškų priežiūrėtojus (eigulius);

b) pramonė ir pramonės įmonių veikla (apie Žagarėje veikusias pieninę, sagų fabriką; apie vykusią prekybą ir prekybinį kelią į Rygą; apie kontrabandą, klesėjusią pasienyje; apie amatininkus, įsikūrusius Žagarėje ir pan.);

c) religija ir šventieji (apie įvairių religinių konfesijų žmonių sugyvenimą; apie Senosios ir Naujosios Žagarės bažnyčias; apie Barborą Umiastauskaitę);

d) mokslas ir raštija (apie kalbas, raštiją ir knygas);

e) kasdieniai darbai (apie įvairius kasdienes darbus, pvz.: duonos kepimą, daržų priežiūrą, vaikų auklėjimą ir pan.; apie įvairias šventes, pvz.: vestuves, laidotuves, atlaidus ir pan.).

Kodėl taip svarbu išryškinti temas? Tai daroma dėl to, kad kiekvienas kuriamas tekstas yra proto kūrinys, visa esme susijęs su gyvenimo patirtimi, vedančia į žmogų, į kūrybą⁷. Įrašinėtojo profesionalumas (gebėjimas nepertraukti klausinėjant ir minimalus įsikišimas) leidžia atsiskleisti gyvenimo detalėms, kuriose išryškėja respondento asmenybė (vertybinės nuostatos, istorinė išgyvento laiko pajauta, vertinamieji kriterijai ir jų raida, kasdienio gyvenimo kūrybinė poetika). Perpasakodamas respondentas kuria (ne tik atkuria, bet ir perkuria, prikuria, sukuria). Tuomet iš pašamonės sugrįžta kalbos raiškos (garsų ir formų) įvairovė (žodžio vaizdas, atspindėtas mikrokontekste). Žagarės šnektos įrašai labai nevienodi: vienuose įrašytas ištinis pasakojimas, kituose daug įvairių ir skirtingų įrašinėtojų klausimų, kuriais išbalansuojama rimtis ir respondentas negali laisvai pasakoti (kurti teksto), o tik keliais sakiniais atsako į klausimą. Todėl straipsnio teiginiams pagrįsti yra pateikta nevienodai pavyzdžių (nuo vieno iki kelių pavienių žodžių ar žodžių sakiniuose).

⁶ 1998 m. A. Kaikarytė apklausė vyrą (g. 1928 m.) ir moterį (g. 1928 m.), o lituanistinių studijų studentės S. Mickutė ir S. Raicevičiūtė – vyrą (g. 1930 m.) ir dvi moteris (g. 1914 ir 1936 m.). 1999 m. įrašyti šešiolikos respondenčių (g. 1901, 1902, 1909, 1911, 1912, 1914, 1915, 1918, 1920, 1921, 1923, 1926, 1927, 1928, 1929, 1934 m.) ir respondento (g. 1924 m.) tekstai, kurių įrašus padarė A. Laurikėytė, B. Balutytė, R. Vidmantaitė, J. Norkienė, S. Raicevičiūtė. 2003 m. Joniškio „Aušros“ gimnazijos moksleiviai užrašė 1923 ir 1925 m. gimusių respondenčių ir respondento pasakojimus.

⁷ Apie tai plačiau žr. Daujotytė 1998: 69, 269.

Straipsnio tikslas – aprašyti pastebėtas Žagarės šnektos akcentuacines, fonetines, morfologines ir leksines ypatybes⁸. Tikslui įgyvendinti išsikelti šie uždaviniai: a) šifruoti tarminius Žagarės ekspedicijos įrašus ir rinkti medžiagą; b) aprašyti pastebėtas tarmines ypatybes ir lyginti (kur galima ir kiek galima) su kitų Joniškio šnektų (Skaistgirio, Joniškio) arba artimų tarmių (žemaičių, šiaurės panevėžiškių) ypatybėmis; c) pateikti kalbų kontaktų (latvių ir lietuvių) atspindžius Žagarės šnekte (kiek pastebėta įrašuose).

Straipsnyje taikomi aprašomasis ir lyginamasis metodai. Dėl kai kurių kalbinių reiškinių išsakomi hipotetiniai teiginiai, skatinsiantys atlikti tolesnį jų raidos ir / ar kaitos tyrimą.

ŽAGARĖS ŠNEKTOS FONETIKA IR AKCENTUACIJA: TYRĖJŲ ŽVILGSNIS IR TEIGINIAI

Akcentuacija. Žagarės šnektą yra vaš paribyje, kur vyrauja visuotinis kirčio atitraukimas, anot A. Kaikarytės, „žagariečiai kirtį atitraukia ir iš trumpos, ir iš ilgos galūnės į bet kokio ilgumo skiemenį“ (Kaikarytė 2015: 150). Pastebimas polinkis atitraukti kirtį į pirmą skiemenį, pvz.: *vi.riškis* (vyriškis); **žàgare* (Žagārė), *pijo.ks* (pijōkas), *didesni* (didesnì), *sù.pi.ne* (supŷnė), àdgal (atgāļ), *á.t-mintis* (atmintis). Dėl kontaktų su latvių kalba kirčio atitraukimas turėtų būti dar ryškesnis, bet dialektologai J. Pabrėža ir A. Kaikarytė teigia, kad Žagarės šnekte kirtis nėra taip dažnai atitraukiamas kaip Skaistgirio šnekte, kur jis nušoka į skiemenį, kirčiuojamą atraminėse formose. Tarminių įrašų medžiaga leidžia daryti prielaidą, kad atskirų respondentų kalba kiek ne kiek skiriasi: Žagarės miesto gyventojų akcentuacijos sistema paremia kalbininkų išsakytą mintį, o aplinkiniuose kaimuose (į Skaistgirio, Raistų, Juodeikių pusę) kirčio atitraukimas yra dar ryškesnis, pvz.: *gerai* / *gèrai* (Veršiai); *i(ž)žmó.nū.* / *i(ž)žmo.nū;* *visùs* (Žg) / *visùs; grú.dú.* / *gru.dū.* (Žvelgaičiai).

Minėtų kalbininkų teigimu, Žagarės šnekte ypač dažnai kirtis atitraukiamas iš veiksmažodžių ir dalyvių, padalyvių, pusdalyvių formų galinio skiemens į priešdėlius (Pabrėža 1998a: 782; Kaikarytė 2015: 152). Tokią mintį paremia ir Žagarės šnektos pavyzdžiai, plg.: *nėžinaú, ùšteñk, pàsiriñkî žàgarú., valdítojei pàskiřti* (Žg). Jei veiksmažodis turi du ar daugiau priešdėlių, pastebi A. Kaikarytė, kirčiuojamas arba priešdėlis, einantis prieš šaknį, arba tas žodžio skiemuo,

⁸ Dėl pernelyg didelės šio straipsnio apimties Žagarės šnektos morfosintaksinėms, sintaksinėms, frazeologinėms ir stabilijų junginių ypatybėms atskleisti autorės rengiamas atskiras straipsnis.

kuris gauna kirtį asmenuojant. J. Pabrėžos nuomone, „kirtis prieš žodžio šaknį gali būti atsiradęs dėl analogijos su veiksmažodžiais, kurių priešdėliai turi dėsningą morfologinį kirtį, pvz.: *nebe

à

kalba*, *nebe

à

menu*“ (Pabrėža 1998a: 782; Kaikarytė 2015: 153). Pastebėta, kad „tarminėje literatūroje [...] apie Skaistgirį (taip pat Žagarę, Gaižaičius), kaip ir gretimame žemaičių plote, labiau pabrėžiamas pirmasis tvirtagalių dvigarsių dėmuo (LKT chr.: 63)“ (Kaikarytė 2015: 156–157). Tą mintį paremia ir pavyzdžiai iš žagariškių tekstų, pvz.: *pė.ĩns*, *par.ta.gã.ĩsra.*, *pami.ĩkklas*⁹.

Apie akcentuacijos sudėtingumą A. Kaikarytė yra rašiusi taip: „Ypač sumišęs Skaistgirio šnektos kirčiavimas – jame susipynusios ir vadinamojo aukštaitiškojo, ir žemaitiškojo visuotinio kirčio atitraukimo ypatybės. Tvirtagalės priegaidės spūdis dvigarsiuose koncentruojamas nenuosekliai – ir ant pirmojo dėmens, kaip Žagarės šnekteje, ir ant antrojo dėmens, kaip Jonišio šnekteje“ (Kaikarytė 2015: 170–171). Tai rodytų ir pavyzdys iš Žagarės: *nu.tai.tén* [šokiuose] *ka.pri.eĩdava* / *vìsà *žàgarè bú.dava* (Žg). Vis dėlto galima kelti hipotezę, kad dvigarsiuose tvirtagalės priegaidės spūdis pasiskirsto per abu dėmenis, pvz.: *bã.ĩsei*, *gã.ĩsra*, *krã.ũje*, *nukũ.ĩst*, *skã.ĩbes*, *svĩ.rĩče*. (Veršiai, Žg).

Taigi Žagarės šnektą kalbančiųjų respondentų akcentuaciją yra keblu aprašyti. Primintina, kad ją iki dabar tebeveikia ne tik kalbiniai kontaktai, bet ir du kalbiniai standartai – latvių ir lietuvių radijas bei televizija.

Fonetika. Svarbiausios vaš fonetinės ypatybės, kurias išskiria dialektologai, yra sveikų mišriųjų dvibalsių *an*, *am*, *en*, *em*, nosinių balsių *a*, *e* išlaikymas ir *l* kietinimas prieš *e*, *é*, *ei*, *e* tipo balsius. Žagarės šnektos tekstuose šių ypatybių laikomasi: *samdĩdãqã*, *tãm sklèpè*, *jãm*, *samdĩf*, *sũ.nam̃*, *ižgãdĩna.ta.ansã.mbli.*; *žemgalũ.*, *raĩd*, *vãlanda*, *isigaĩnda labãĩ*, *i.vãĩrũ*. *gaĩdũ*; *tén*, *uždeĩngdãqã*, *šveĩtes rúoždãqã*, *rajõna ceĩtras*; *sodi.bélas* (Žg, Veršiai, Žvelgaičiai, Žiuriai). Dialektologai J. Pabrėža ir A. Kaikarytė yra pastebėję, kad apie Žagarę „gana dėsningai kietinamos junginių grupės *lè*, *le*, *lè*, *lei* nekirčiuotose galūnėse ar galūnėse, iš kurių atitrauktas kirtis, ypač žodžiuose ir formose, padarytose iš veiksmažodžio *leisti*“ (Pabrėža 1998a: 786; Kaikarytė 2015: 163). Kaip yra pastebėjusi

⁹ Tradiciškai nuo 1970 m. publikuotuose tarminiuose tekstuose iš Žagarės tvirtagališkai kirčiuotinių dvibalsių ir dvigarsių skirtingais kirčio ženklais (riestiniu ar dešininiu) žymimas tik pirmasis dvigarsio ar dvibalsio dėmuo, plg.: *lãika*, *nusigãndus* (Lkt 1970: 149); *vã.ika*, *ké.lmai* (Lktch 2004: 68–69). Skaistgirio šnektos aprašo pavyzdžiuose vartojami abu kirčio ženklai; plg.: *bã.isèi*, *plã.nta*, *sèptĩ.nta* (Kaikarytė 2015: 151–152). Autorė, šifruodama tekstus, pastebėjo, kad pirmasis dvibalsių ir dvigarsių dėmuo yra ryškesnis, bet ir antrasis dėmuo turi kirtį. Todėl pavyzdžiuose tvirtagale priegaide kirčiuojamų dvibalsių ir dvigarsių dėmuo žymimas kaip pusilgis ir kirčiuojamas riestiniu kirčio ženklu. Antrasis dėmuo taip pat kirčiuojamas riestiniu, bet nežymimas pusilgumas.

A. Kaikarytė, Žagarės šnektose kietinamas tik junginys *le*, tik jis, kaip ir skaidigriečių, žodžio viduryje nekietinamas (Kaikarytė 2010: 12; 2015: 164)¹⁰.

Atrodo, kad kalbininkų teiginiai yra pernelyg kategoriški. Polinkis kietinti *le* grupės junginį galūnėse tikrai dažnesnis, plg.: *dabař melõrã-cije nušlave tuõs / ré.iške / visà(s) sodi.bėlas* (Žg); *gatvã-la tòki šãũra / su_ãrkleis važuõdava / pripuštĩ-dava* (Žg); *dĩ.rbau / kãulã(š) šėřæu / kã.roes mĩ.lžau* (Daukšiai); *pašũ-dava kelinẽ-las* (Žiuriai); *ãš tòki mergelkẽ-la ař bũvaũ* (Žg); *palĩka ař tei(p)_pãt_va nãšla* (Žg); *ãtnešu dũonas riekẽ-la*. (Žg). Pavieniais atvejais *l* kietinamas ir žodžio šaknyje, plg.: *palaistũvai* (Žg); *an_tõke laĩķkẽ i.šlanķe srũogas* (Žg).

Tarmėtyrininkė A. Kaikarytė, aprašiusi Skaistgirio šnektą, yra paminėjusi ir keletą Žagarės šnektos ypatybių, kurios sietinos ir su Jonišio šnektos ypatybėmis (Kaikarytė 2010; 2015). Pirmiausia minėtina žemaitiškoji galūnių redukcija: „Žagariečiai netaria pralietuviškų trumpųjų balsių tose linksnių ir asmenų galūnėse, kurios niekada nekirčiuojamos, išskyrus tuos atvejus, kai balsiui iškritus susidaro sunkiai ištariama priebalsių samplaika“ (Kaikarytė 2015: 150). Teiginių paremia įrašuose girdimi *kãims, brãvors, viens, vė.lĩns* ir pan. Kalbininkės teigimu, „vietoj pralietuvių ilgųjų *-a, *-as, *-e, *-es žagariečiai nekirčiuotose galūnėse turi trumpuosius balsius [-a], [-as], [-e], [-es]“ (Kaikarytė 2015: 150).

Minėtų kalbininkų pastebėta, kad kirčiuoti pagrindiniu kirčiu balsiai *a, e* nepailgėja, o tariami trumpi, plg. Žagarės šnektose: *vėšf, uždėkf, anã, brãstva, mãna*. Trumpumas čia galėjo atsirasti dėl kalbų kontaktų, manoma, kad dėl latvių kalbos įtakos (Pabrėža 1998a: 783; Kaikarytė 2015: 157).

Balsiai *i, u* pailginami iki pusilgių. J. Pabrėža yra pastebėjęs, kad Žagarės šnektose tokios pozicijos *i, u* savo kokybe „daugiau primena rytiečių pusilgius, negu suvalkiečių trumpuosius“ (Pabrėža 1998a: 784; Kaikarytė 2015: 158). Teiginys taip pat koreguotinas, nes minėtus balsius respondentai linkę dėsningai pailginti tik mišriuosiuose dvibalsiuose ir dvigarsiuose (pvz.: *nebedĩ.rpf, šĩ.mta, bú.ŋkeri., iždũ.rdava*). Kitais atvejais trumpųjų *i, u* tarimas įvairuoja: gali ir pailgėti (pvz.: *netũ.r ; virš_trĩ.zdešimt mẽtu.; paskutĩ.neis*), ir nepailgėti (plg.: *mĩtus* [sulaukusi trisdešimties metų]; *pĩnigus; pri_rũsu; medĩnes* (medinės); *mĩšks; palaistũvai; palĩka* [tapo]; *apatĩnei aũkštai; rũdeni.*).

Žagariškiai veiksmazodžio *eiti* šaknyse *e* keičia *a*, todėl sakoma *ain*. Tais atvejais, kai veiksmazodis vartojamas su priešdėliu *nu-*, *su-*, besibaigiančiu balsiu, išspraudžiamas *v*, pvz.: *nuveĩnũ* (Žg); *õ_dabã ta_mãm(a) an_to_dũonas kvėpėĩma nuveĩn* (Žiuriai); *dabař jau_nuvẽ.ĩnam an(t)_to_sũtarta lã.ĩka* (Žiuriai); *i_gri-bas mamã-te_nuvẽ.ĩdava* (Žvelgaičiai); *kaimĩnai_sũveĩn tẽn / gĩmines* [į metines] *suvažuõj* (Žg); *dabã viens pas_kĩ.ta. nẽ / [seniau] suveĩdava / pavakarõj* (Žg).

¹⁰ Apie junginio *le* kietinimą tarmėse plačiau žr.: Kardelis 2002: 107–114; 2002: 215–222; 2008: 485–494.

Su *j* dėsningai tariamas žodis *ilgas*, plg.: *ta(i)jū* [avių] *vī.lna irà jī.lga* (Veršiai); *i.ta.ká.r̥tis jī.lga* / *prikiši nàgùs i.sùpas* (Žg).

Į priebalsių samplaikas *rz*, *lt* įterpiamas *a* arba *e*, plg.: *bú.dava tókes karazíj-kas keturkampùkēs / jà* (Veršiai); *i.*rí.ga. nuvažuōs / tai.suknēle. nupī.r̥kus / tai.pāleta*. (Žg), panašiai kaip užrašytas dar Mato Slančiausko *katanas SŽ* ar *kazalėkas KrŽ*¹¹.

Žodyje *geležis*, *šulinys* ir jo vediniuose išmetamas balsis *e* arba *i*, plg.: *priká.l-dava tókuz gé.lžūs su.skí.lēm pri.tu.mēžū*. (Veršiai); *par.ta.dežùte. gē.lžis ėje viēnam gālè / i.kitam̃* (Žg); *de.l̥tō / ka.jis* [alus] *pradēz gē.lže smirdēf* (Veršiai); *šú.lnis an.to.kam̃pa bú.va* (Žg); *su.gelžiñu* [samčiu] *negā.lim* [alaus maišyti] / *jà* (Veršiai). Naujai atėjusiuose į šnektą žodžiuose balsiai gali būti visai netariami [*gródava viēns kardijōns ir.búgnas* (Veršiai); *vē.lé.rma / bēgdavau i.ká.ima*. (Žg)] arba keičiami kitu balsiu [*gi.valūku* (Veršiai, Žg); *ká.r̥št(a). ākmina. íded i.t(a).ālu*. (Veršiai); *būva acirā-du(s) ski.lūte. tōki / tai.vā.īkai / sāka / mēz-dav(a) akmiñūka. i.ta.ski.lūte. / té(n) nužvangėdava kàs.tai* (Veršiai)]. Junginį *va* žagariškiai, panašiai kaip žemaičiai, taria kaip dvibalsį *uo* žodyje *apvalus*, plg. *dilginęle / tōkiē lāpai apuōlu.s* (Žg).

Iš M. Slančiausko užrašytos tautosakos žinomas ir dabar tebetiriamas dvigarsis *in* vietoj ilgojo balsio *i* žodyje *knyga*, plg. *tiktai.jeu kní.ngas nusipír̥k̥t̥ reikēje* (Žg)¹².

Šlekiavimas – ryškiausia ne tik Skaistgirio, bet ir artimos, Žagarės, šnektos ypatybė. Apie šlekiavimą Skaistgirio ir Žagarės apylinkėse yra rašę dialektologai A. Jonaitytė, Zigmas Zinkevičius, A. Girdenis, J. Pabrėža (Jonaitytė 1960: 79–86; Zinkevičius 1966: 148; Girdenis, Pabrėža 1978 (= Girdenis 2000: 117–120); 2002: 229–232; Pabrėža 1998: 25–27; 1998a: 781–787). Dėl šios ypatybės minėtų šnektų atstovai mokslinėje literatūroje vadinami šlekiais. Kelta minčių, kad aptiriamas reiškinys galėjęs būti paplitęs didesniame plote, jo pėdsakų pastebėta ir gretimame Rudiškių šnektos plote (Urnėžiūtė 1999: 21–23; Kaikarytė 2015: 159).

Pirmoji, plačiau rašiusi apie šlekiavimą, kalbininkė A. Jonaitytė senuoju šlekiavimo variantu laikė priebalsių *s* ir *š*, *z* ir *ž*, *c* ir *č*, *dz* ir *dž* nedėsningą vartojimą (Jonaitytė 1960: 79–86), kai vietoj *š*, *ž*, *č*, *dž* tariama *s*, *z*, *c*, *dz* ir išimtiniais atvejais vietoje *s*, *z*, *c*, *dz* tariama *š*, *ž*, *č*, *dž*. Disertacijoje „Šakynos tarmė“ (1962) A. Jonaitytė yra pastebėjusi, „kad Gražaičių ir Domeikių kaimuose vietoje bendrinės kalbos *s*, *š*, *z*, *ž* tariami tarpiniai *s*, *š* ir *z*, *ž* garsai, kurie yra artimesni *š*, *ž* negu *s*, *z*. Bet darydama išvadas kalbininkė liko prie nuomonės, kad

¹¹ Žr.: SŽ 2014: 282; KrŽ (rankraštis).

¹² Žr. SŽ 2014: 305.

senovinis šlekiavimo variantas yra tas, kur vietoje bendrinės kalbos š, ž, č, dž tariami s, z, c, dz“ (Kaikarytė 2015: 159).

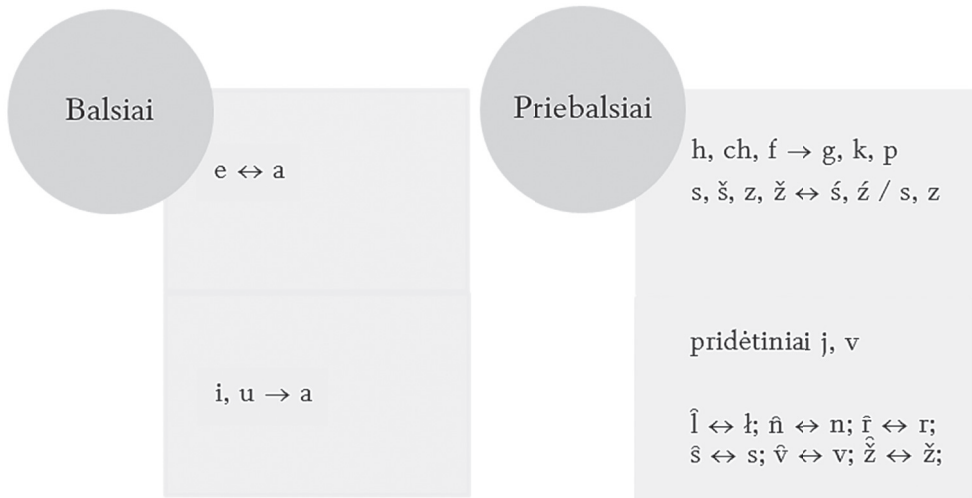
Praėjus dešimtmečiui, po 1975 ir 1992 m. ekspedicijų į Žagarę bei jos apylinkes, A. Girdenis ir J. Pabrėža pradėjo tvirtai teigti, kad „keliuose Žagarės apylinkės kaimuose (Martyniškiei, Bružas, Žvelgáičiai, Dilbinėliai, Veršiai, Žiūriai, Stungiai, Dauškiai) priebalsiai s:š, z:ž, č:c, dz:dž yra nemaišomi, o suliejami į vieną tarpinį garsą *ś, ź, ć, ź*“ (Girdenis, Pabrėža, 1978 (= Girdenis 2000: 117–120); 2002: 229–232; Pabrėža 1998: 25–27; 1998a: 781–787). Dažniausiai, rašo A. Kaikarytė, „suliejami į tarpinį s, ś garsai. Rečiau z, ź, c, ć ir dz, dž, nes žodžių su šiais priebalsiais yra kur kas mažiau“ (Kaikarytė 2015: 159). A. Girdenio ir J. Pabrėžos jau 1978 m. konstatuota, kad šlekiavimas Žagarės apylinkėse gerokai apnykęs (Girdenis, Pabrėža, 1978 (= Girdenis 2000: 120); Kaikarytė 2015: 162). Kalbininkų teigimu, šlekiavimas nėra kildintinas iš žiemgalių kalbos. Kadangi nėra išlikusių žiemgalių rašto paminklų, sunku įrodyti, kad patys žiemgaliai neskyrė sargijų (*s* tipo) nuo žvarbiųjų (*ś* tipo) priebalsių. Be to, neįrodyta, kad lietuvių kalba pati neturėjo tarmių, neskiriančių šių priebalsių (Girdenis, Pabrėža 2000: 231; Garšva 2005: 225). Pastarieji kalbininkai yra užsiminę, kad šlekių tarpiniai garsai gali būti labai archajiški – „galbūt išlaikyti net iš tų laikų, kai vietoj dabartinių š, ž tebebuvo vartojami guturaliniai priebalsiai“ (Girdenis, Pabrėža, 1978 (= Girdenis 2000: 119); Kaikarytė 2015: 163). Liekamųjų šlekiavimo reiškinį Žagarės šnekte tebesama, plg.: *až gí-žėuś sú viśkó.(m) / muśtėlėm* (Žg); *áčskirai pasakí-śu* (Žg); *o-ďabà viśkaś kaip i-ne-śava* (Žg); *aňž dí.rba pri-śtatí-baś* (Žg); *ďabà śáke / nebedúo(t) tu. śū.lu.* (Žg); *taś mazáśis gá.Ĺ peňkú mėtu. / gá.Ĺ da. nē* (Žg); *kaip apśivežėu / pradėjeu śtatí-tís* (Žg); *kai pradėje viśuś lá.iśť / ir-ána. pałá.ide* (Žg); *gatvė-la tòkì śėūra / su-arkleis važuodava / pripuśť-dava* (Žg); *ėjeu / kur-branğėśne. aĹga. mók* (Žg). Pasitaikė pavienių žodžių, kuriuose žvarbusis š visai netariamas, plg.: *vá.isina* [vaišino] (Žg); *ślū-ba* [šliūbo] (Žg).

Fonetiniai žodžio kitimai neretai būna nulemti artimosios ar tolimosios asimiliacijos, plg.: *rùšiškaí* (Veršiai); *apśiplá.unu / isiślúostau če-ta-ví.rtuve.* (Žg); *nu-ir-ďauğėu / kėřá.udavom sú-śàkè / viśa. díena. kėřó-veřm* (Žg); *śuśá.ude námùś / kitùś nudėgina* (Žg); *netò.łì pá.rkęś atėje śu-śá.utuvais i-nuvāre* [žydelkaitę] (Žg); *iśišukúodava tas-ví.lnas* (Žg).

Pastebėta, kad vyresnieji Žagarės šnektos, kaip ir kitų tarmių, atstovai priebalsius *ch, f, h* taria *k, p, g*, plg.: *ėđavom i-pė.řmas* (Dauškiai); *tuos-veřśėlùś pavā-sari. išvāre i-kitàś pė.řmas* (Žg); *kiló.gramaiz bú-dava tas-mėdùś pabričnas* (Žg); [Barboros žagarietės kapa] *iśníekina kaśkòkiė kuligánaí* (Žg); *ďabà ír-pu-ďá-mentai* (Žg); *pířkau plenėlùś / pasidāřėu pó.rmas / śúdavau / śuvaū(ś) ślėuś-tinùkus* (Veršiai)¹³.

¹³ Apie panašius kitimus Skaistgirio šnekte žr. Kaikarytė 2015: 164.

1 DIAGRAMA. Žagarės šnektos fonetinių kitimų nuorodos

Žagariškiai ir priebalsius ar jų samplaikas linkę keisti, pvz.: *ol* taria *b* [*màna dũk̃t̃ę / i_ *bl̃adaũs anũks ir̃a m̃ėtais_tik jeuñėšnis* (Žg)], o prie žvarbiųjų *šž* prideda *k* [*bãr̃k̃š̃či sk̃aneĩ išvir̃ti* (Žg)].

Kaip ir kiti Joniškio šnektų atstovai, žagariškiai linkę numesti nekaitomų žodžių paskutinius priebalsius *l, n, r*, pvz.: *m̃a* (man), *d̃a* (dar), *ṽę* (vėl), *t̃ę* (ten)¹⁴. Tačiau teigti, kad visi respondentai dėsningai numeta minėtus priebalsius, neleidžia viena aplinkybė. Dėl nenuoseklaus pasakojimo (nuolatinio įrašinėtojų klausinėjimo ir pasakojimo pertraukinėjimo) respondentas negali atsipalaiduoti ir taikosi prie standartinės kalbos normų.

A. Kaikarytės teigimu, žagariečiai „išlaiko sutrumpėjusių žodžių priebalsių minkštumą žodžio gale“ (Kaikarytė 2015: 164). Tai vyksta labai nedėsningai ir galėtume sakyti, kad tik pavienių respondentų kalboje. Atrodo, kad minkštinimas dažnesnis žodžio šaknyje ar viduryje, plg.: *m̃am̃a b̃uva laim̃i.ŋga / kad_àna p̃a.řneše vaik̃a.ms ta_p̃l̃uta*. (Žiuriai); [žydu] *ṽisas k̃r̃ėutuves b̃uva* (Žg); *nu_kũ_č̃e ṽis̃i susiğ̃r̃ėusim* [kartu gyvensim] (Žg); *i_r̃a i_t̃oki did̃uma ž̃uvis / i_t̃oki* (Veršiai); *p̃rik̃r̃ėũs / arba_nas̃t̃ėle. užd̃ės an_p̃ėč̃ũ. / eiñi* [su malkom] (Žiuriai); *p̃ak̃il̃ñoji k̃ėpala. / ka_l̃engṽė.sñis / išim̃davom* (Daukšiai); *išm̃ókau i_p̃j̃é.ũt̃ / i_vež̃imus k̃r̃é.ũt̃* (Žagarė); *k̃r̃é.utuve b̃uva *juodeĩkuos pas_*ar̃l̃a.ũcka*. (Žg); [rugių] *suk̃r̃é.un t̃okeĩs* (Žg); *gal̃ėj̃ei laiř̃š̃dei važ̃uof̃ i_*r̃ĩga*. (Žg).

Naujai į šnektą atėję žodžiai pritaikomi ir fonetiškai: *grĩndas išdaž̃ĩtas / i_l̃ėnũms iškl̃ocs* (Žg); *t̃ad̃a d̃a_neb̃uva t̃okũ. p̃amperu*. (Žg); *m̃an baĩsa st̃ĩgu*.

¹⁴ Ten pat.

matarācije būva (Žiuriai). Yra pavienių žodžių, kuriuose *t* neverčiamas č. Panašiai kaip žemaičiai, senuosiuose skoliniuose žagariškiai išlaiko priebalsį *t*, plg.: **kū-tes labeū švėzdava* (Žiuriai); *niekina bažnītes* [prie rusų] (Žiuriai). Pagrindiniai fonetiniai Žagarės šnektos kitimai nurodyti 1 diagramoje.

ŽAGARĖS ŠNEKTOS MORFOLOGIJA IR ŽODŽIŲ DARYBA: IŽVALGOS IR POLINKIAI

Aprašomosios Žagarės šnektos gramatikos kategorijos plačiau aptariamoms pagal savarankiškas kalbos dalis – vardažodžius ir veiksmažodžius. Tik iš dalies paminimos tarnybinės kalbos dalys, nes, autorės nuomone, prielinksnes konstrukcijas, dalelių vartojimą ir pan. dėl reikšminių ypatybių tikslingiau aprašyti numatomame straipsnyje apie žagariškių sintaksę.

Žagarės šnektos *daiktavardis* aptiriamas morfologinių formų ir kategorijų bei darybos atžvilgiu. Tarminiuose įrašuose pastebimas kiek gausesnis *-i* ir *-(i)u* kamieno daiktavardžių vartojimas, pvz.: *tik rūdenėis* [pjaudavo kiaulę] (Žvelgaičiai); *i tādà pradėj(e) eĩt jeunī.ms / mėškeŗus usidėj(e) ant pėcū* (Žg); *jīs eĩdava pālei pasiēnu*. (Žiuriai); *kabīnam kuŗ i. palēŗpus* (Žvelgaičiai); *ragaiŗæus jeu nēkæp niēks* (Žg). Pavienių tikrinių daiktavardžių taip pat vartojamos *-(i)u* kamieno formos, plg. **stāsūs* (Žg). Pastebėta, kad atskiri daiktavardžiai (*kinė, sēmena, cukras*) yra *-ė* ir *-a* kamieno formos, plg.: *par.ta. kīnes āpače* [pabėgo] (Žiuriai); *cūkra dēdam* (Žvelgaičiai); *iŗdava lā.ũkan ta(s). sēmenas* (Žvelgaičiai).

Savita yra Žagarės šnektos daiktavardžių giminės kategorija. Antai religinių švenčių pavadinimai, kiek pastebėta, yra vyriškosios giminės, pvz.: *Šeštīnis, Sekmīnis, Devintīnis*. Pavienės vietovardžių formos taip pat vartojamos vyriškąja gimine, ypač vietų, esančių toliau nuo Lietuvos (*Amerikas, Argentinas*), pvz.: **amērike iŗbūva dēši(m) mėtu*. (Žg); *bróle sū.nūs parėjēs iš. argentiņa būva* (Žg). Dar iki dabar tebevartojama moteriškosios giminės forma *Joniškė*, nes priesagos *-iškė* vedinių Jonišio krašte itin daug, plg.: *vīena. sīki. tai. jóniŗkėj(e) èsū gulėjūs* [ligoninė] (Žg); *iŗ.to.s. jóniŗkes parsikēlēm* (Žg); *uŗ. jóniŗkes té.n da. devīni kilōmetrai* (Žg); *iŗvaŗævęŗ i. jóniŗke. pri. dāktarū* (Žg)¹⁵. Kaip vieno respondento pasakojime taikomas prie bendrinės kalbos vietovardžio formos, rodo sakiniai, plg.: *i.nu.ējēj i.ta. jóniŗki*. (Žg); *nu.ēĩdavom iki. jóniŗkēs / nuo. jóniŗkēs / i. mẽitene. / i.apliŗkui* (Žg)¹⁶. Tarminės ir kitos vardyno formos, pvz.: *čė*

¹⁵ Žr. Bartkutė 2008: 36; 48; 90; 128; 158; 159; 171, 224.

¹⁶ Apie vardyno formų *Joniŗkis* ir *Joniŗkė* svyravimą žr. Jšpt, 2001: 37.

*mū-su. *švėdlauke* [oficialiai – Švedlaukis] (Žg); iš **pakraúojeus* [oficialiai – Pakruojis] *rajòn(a) atkėle* *čė* (Žg); **róčkei* *bùva* / **miknāčei* / *daúgėu* **riklāčei* *bùva* [Miknaičiai, R(e)iklaičiai] (Žg); *daúgėu* *paz_dėde. *gražāčuos pri_vaiķu. bùvaù* *dù mètu* [oficialiai – Gražaičiai] (Žg). Ir vardo forma *Ignas* vartojama moteriškąja gimine: *ĩneše mùmis taz_ *brònu(s) su_tuo_ *igne i. lóva.* (Žg).

Kaip yra pastebėta Jonišio šnektų tyrėjų, giminės svyravimai dar ryškesni vartojant bendrinius daiktavardžius. Jie pagrečiui pasakomi ir vyriškąja, ir moteriškąja gimine: *alyva* ir *alyvas*, *saldainis* ir *saldainė* (Jšpt, 2001: 37). Žagarės šnekte dar ryškesnė bendrinių daiktavardžių moteriškosios ir vyriškosios giminės opozicija. Tarkim, daiktavardžiai *brogė*, *parkė*, *gubė*, *gryba*, *suknė*, *pakulės* yra moteriškosios giminės, pvz.: *kas_mėta. papúoždava naujom sùknem* (Žg); *lìgdava tu_àtliėkù. / bróges_tos* (Žg); *i_su_ta_bróge* [...] *i_túoz gívulūs penėdava* (Žg); *čė_pá.rkėj suvažúodava iš_ *jóniške* *māšinos* / *kíek* *čė žmònu. bùva* (Žg); *netó.lì pá.rkėš atėje* *šu_šá.utuvais i_nuvāre* [žydelkaitė] (Žg); *i.grĩbas mamāte nuvė.ídava* (Žvelgaičiai); *pežūkus tókù(s) sùrišam* / *sustātom i.gubės* (Žg); *pākulės* (Žg). Daiktavardžiai *knopkis*, *cukras*, *pagalvis*, *pamiškis* yra vyriškosios giminės, pvz.: *paspá.udei tóki. knòpki. / jeigu par_švĩlpi. eĩn* / *pràded jì(š) švėlpi* / *tai_eĩn gārs laūka* / *tai_tàdà jeu_gál palėiš vīsus rātūs* / *ka_jis* [dampis] *pradėtu. sùkė ta_mašina. kulēma.* (Veršiai); *nóri lābai stĩpraus* [alaus] / *gālì cùkra i.maišì(d) dar* (Daukšiai); *aliėju. dā_d* / *ka_bútu. jis* [sausainis] *trupėsnis* / *cùkra. gālì dēf_va* (Veršiai); *sėnėu kiló.grams cùkra bùva lics* (Žg); *āle pagá.lve nedúodava* (Žg); *mú.m té.n pamiškis* / *reigdava parė.ĩ* (Žg). Kaip respondentas renka si daiktavardžio giminę, galima pastebėti sakiniuose, kuriuose daiktavardis yra neseniai atėjęs, t. y. naujažodis, plg. daiktavardžio *karjeras* giminės svyravimą vieno žmogaus pasakojime: *tė.n karjėras kāse* / *tai_čė pasistātėm* (Žvelgaičiai); *karjėrus kaip_ĩškase* / *mùm jeu_niėks nebpriklaūsa* / *nebe-atmók* (Žvelgaičiai). Vis dėlto žagariškiai respondantai naujažodžius linkę vartoti moteriškosios giminės (pvz., *mopeda*), plg.: *tie_vā.ĩkai turėdava tòkes mopėdas*¹⁷ (Žg).

A. Kaikarytė, tyrusi Jonišio šnektas, yra pastebėjusi daiktavardžių linksniavimo polinkį paprastėti¹⁸. Šie procesai būdingi ir Žagarės šnektai: „Tendencija pereiti nuo trijų linksniavimo tipų prie dviejų susijusi su daugumai fleksinių kalbų būdingu polinkiu diferencijuoti fleksines klases pagal gimines“ (Kaikarytė 2010: 118). Perėjimas būdingas daiktavardžio daugiskaitos formoms, pvz.:

¹⁷ Jei žodis turi šalutinį kirtį, dvibalsio abu dėmenys kirčiuojami vidurine priegaide.

¹⁸ A. Kaikarytė, palyginusi Jonišio šnektos fleksinių formų paradigmas, pastebėjo, kad „Joniškio šnekte yra 1) daugiau negu bendrinėje kalboje sinkretizuotų linksnių formų; 2) mažesnis gramatinių morfemų alomorfų skaičius; 3) daugiau neikoniškų formų negu bendrinėje kalboje; 4) ryški tendencija nuo trijų (vyriškojo, moteriškojo ir mišriojo) linksniavimo tipų pereiti į du (vyriškąjį ir moteriškąjį) linksniavimo tipus“ (Kaikarytė 2010: 118).

su_pá.mainom tai_turédava búf kèturi žmōni.s ant_mašina (Veršiai); *o_aštúoni žmōni.z dúodava i_mašina. iš_nam̃pusęs* (Veršiai); *dù sú.nai* (Žg); *jæu_tas_** *nariškins senē.li.ta.geřbe / i_sú.nam̃ / i_žēntam̃ / vīsì beveik palika eigulei* (Žg); *tai_nēždavai i_dá.rba. tàšēs tòkè(ž) žmoni.m / vá.lgi.dava* [obuolius] (Žg); *tuoz_belá.išōus vó.keči bŭva žmoni.m* [atidavę] / *ka_dirptu.* (Žg); *mašiniēris pasā.ke žmoni.m suvēšf á.rk̃lus / tiē b̃lā.un / k(a)_ar̃klēm bŭ(s) suņkŭ vēšf* [dampj] *su_vá.n.deņu* (Veršiai); *vá.ndene pripíle žmoni.m nusipraũšf / nusišlŭosf.í* (Veršiai); *su_su-á.ugusei(ž) žmōni.m dí.rbau* (Žiuriai); *ka_jeu_piėtai / pavá.lgi.davau* (Žvelgaičiai); *piėtam̃ daugė.use šrŭbà bú.dava* (Žvelgaičiai).

Žagarės šnektoje, kaip ir kitose lietuvių kalbos tarmėse, svyruoja ir daiktavardžių skaičius. Pavyzdžiui, minėtinas daugiskaitinės formos daiktavardžio *šienai* vartojimas, būdingas ir pietų žemaičiams, reikšmėmis ‘šienavimas’ arba ‘nupjauta žolė’, plg.: *vīsas pākraštī.s pagal_** *tī.reli. té.n bŭva šienai* (Žg); [kolkoze] *tu_šiėnŭ. nebŭva / tos_ká.rves pŭse mėtu. bú.dava uštrŭkuses* (Žg); *gi.vėnimz bŭva gārs eigulēm / nebló.gz/ galėje i_gí.vulŭs laikíř / i_šiėnus piė.uf kiek nóri té.n* (Žg). Respondentai vartojo vienaskaitinę daiktavardžio formą *vestuvė*, plg.: *dvi savá.ite(š) švėzdava vestŭ.ve.* (Veršiai); *aš tik_sáva vestŭvei* [dariau alų] (Veršiai). Vienaskaitinės daiktavardžių formos kartais pasirenkamos apibendrinimui nusakyti, plg.: *drabŭži. tai_reikėje pí.rk̃f / o_mā.ksta pācs pasidarí.davai* (Žiuriai); *kitó.niška. tá.uka. gālì dēf / tiktai ne_gi.vulini. tá.uka.* (Veršiai). Respondentų pasakojimuose pramaišiu ir itin stilistiškai motyvuotai vartojamos ir vienaskaitinės, ir daugiskaitinės formos. Vienais atvejais galima išvelgti apibendrinamąją reikšmę ir priešpriešą su kitu, įvardijamąją reikšmę turinčiu, žodžiu, plg. *má.lka / ti_jæu_ne_má.lka / žā.bai* (Žiuriai). Kitais atvejais įvardijamieji žodžiai, galima būtų manyti, derinami vienas prie kito, plg. *a_žŭviėš taúkaí / margarínai / tās_jeu nebe_iž_gí.vule* (Veršiai). Pagaliau ir daugiskaitinėmis formomis respondentai gali nusakyti apibendrinimą, plg.: *vīenos móteriškŭz gi.vėnom / nebŭva àlŭ. dā.roma* (Veršiai); *vīrai dėvė.dava lininŭs / tai_tuōs išviri.dava tuose_šā.řmuose* (Žvelgaičiai).

Įrašuose pastebėtas įnagininko linksnio trumpinimas ir paradigminių santykių išlyginimas, plg. *jà / su_svī.řče* [šuliniai būdavo] (Žg).

Žagarės šnekτος priesaginių daiktavardžių vedinių dažniausiai daromasi su priesagomis *-atis*, *-ėjas*, *-elis*, *-ietis*, *-tojas*. Priesagos *-atis* (greičiausiai trumpinys iš *-aitis*) vediniais (tikriniais žodžiais) nusakomi vietų pavadinimai (vietovardžiai), plg.: **gražā.čuos nę parduotŭves* (Veršiai); **rō.čkei bŭva / *miknā.čei / dauģæŭ *riklā.čei bŭva* [oficialiai – Miknaičiai, R(e)iklaičiai] (Žg); *dauģæŭ paz.dėde. *gražā.čuos pri.vaikŭ. bŭvaŭ dù mėtŭ* [oficialiai – Gražaičiai] (Žg). Tos pačios *-atis* vediniai (bendriniai žodžiai) įvardija asmenį pagal giminystę, pvz.: *mamā.te vė.řbdava tiem_ú.kiniņkam* (Žvelgaičiai); *mamā.te čė su_sēsė gi.vėna* (Žg); *tai_da_mamā.te mėnesi. gi.vėna* (Žg); *mamā.te pali.dėje* (Žvelgaičiai).

Galima įžvelgti minėtų priesaginių vedinių mažybinę-malonię reikšmę, kuri perteikiama gausiais vediniais su kitomis priesagomis, tokiomis kaip: *-elis*, *-ičkas*, *-(i)ukas*, *-utis*. Priesaginio daiktavardžio reikšmė išryškėja iš mikrokonteksto – sakinio. Priesagą *-elis* respondentai pasirenka emociškai paveikesniam vaizdui ar nemalonių prisiminimų keliančiam objektui nusakyti, plg.: *sæubēlei / kaip suņkū būva* (Žiuriai); *tàd pã.řdavem ta_laužēli*. [tėvų sodybą] (Žg). Įvardijimui pagal amžių, brandą vartojamas priesagos *-ičkas* vedinys, pvz.: *tòkez grãže(ž) ži.delkìčkas / su_kàsò.m / kai_letùves / jà* (Žg). Gausiausia įrašuose maloninių daiktavardžių su priesaga *-(i)ukas* vedinių, pvz.: *jìs [kombainas] pagá.un tuos_vìsùz grú.žùkus* (Veršiai); *pa(r)_radiùke. girdėjieu* (Žagarė); *pežùkus tókù(s) sùrišam / sustãtom i. gùbès* (Žg); *bužùke, šakñukes, tarpùku., karčukes, mežùku.* (Veršiai); *i_negiie ta_žaižžùke / i_negi.ie* (Žg); *leņkìmuose isikasem duobùke.* (Žg); *su_mašiñuku sumá.ldava tuos_óbuolus* (Žg); *palìka sèserš vaigz doeju. mečùku.* (Žg); *señùks* (Veršiai); *mokiñuke iš_moki_klas* (Žg). Mažybiniu *-ukas* daiktavardžio vediniu žagariškiai kreipiasi ir į asmenį, plg. *nù / teùukai / kànò. barškšcei i skànēsni / a_mařčòs / a_jũsu?* (Žg).

Vardažodinę ypatybę žyminčios priesagos *-ienė* daiktavardžiais nusakomi valgių (sriubų) pavadinimai, pvz., *sèñæù bú.dava pù.sri.ti.(s) stiprã.usis / pietai irgi / vakariene / baltà sřubà / krúopas / a_kleckiene / a_bulbiene* (Žg).

Priesaginiai veiksmažodinės ypatybės turėtojus įvardijantys daiktavardžiai su priesaga *-ėjas*, nusakantys asmens veiklą, pomėgius ir pan., turi galūnę */-is/* ir */-as/*, plg.: *tas_pirkėjis visiem skò.lù. palìka / dėje i_*voketiie / ir_įždėje* (Žiuriai); *vìru. šuvėji(s) šù.dava kòstimus* (Žg); *mėgėjis tòks paplepėf* (Žg); *dã pri_*lietuovs / *střuliz būva vedėjis / ži.dēlis* (Veršiai).

Daiktavardžių vediniais iš vietovardžio su priesaga *-ietis* žagariškiai, kaip ir kitos Jonišio šnekto, įvardija asmenis pagal jų kilimo ar gyvenamąją vietą, plg.: *aĩdava mũ-su. žagariėcei i_*lãtvijie.* (Žg); *būva kēles žagariėtes* (Žg). Dažniausiai tokiais daiktavardžiais nusakoma neapibrėžta vieta, plg.: *parsikēlæu cè / i_žagariėcus* (Veršiai); *nè / àš i_*lãtvijie nējieu / àš po_žagariėcus* (Žg); *mán tètà būva *šupíluose / gruzdiėcu. parãpijoj* (Žg); *tàd išjieu i_tuos_joniškiėcus* [dirbtį] (Žg).

Žagarės šnektoje priesagos *-(t)oj-* vediniai, įvardijantys asmenis pagal profesiją, kur kas dažniau vartojami su galūnėmis */-is/* arba */-as/*¹⁹, pvz.: *sù.nùz gí-di.tojis* (Žg); *móki.tojis atvažù.odava* (Žiuriai); *būva tòks *kuprėvičuz gí-di.tojis* (Žg); *ir_paz_gí-di.toji. bú.dava te_pát* (Žg); *pri_*smetóna sùsirgai / a_tu_tarná.utojis / a_netarná.utojis / a_tù niėka neturėjei / vistiek tù turėjei sumokėf*

¹⁹ A. Kaikarytės pastebėjimu, „priesagos *-(t)oj-* vediniai Jonišio šnektoje, tikėtina, ir Žagarės, turi trejų galūnę – */-as/*, */-is/* ir */-us/*“ (Kaikarytė 2010: 43).

paž_gí.di.toji. nuvė̃je.s (Žg). Matyt, yra vartota ir galūnė *-us*, bet tokių pavyzdžių įrašuose tik vienas – *prašík mó.ki.tojeus / leĩ palé.iž i.ú.ogas* (Žg).

Įrašuose aptiktas ir kažkada buvusios darios (M. Slančiausko bei jo pagalbininkų pasakojamojoje tautosakoje dažniau vartotos) vardažodinės ypatybės turėtojo priesagos *-uitis* vedinys [*tóks vaikū.ítis neblóks* (Žg)].

Kaip respondentai savitai pasirenka priesaginį daiktavardį, atspindi daiktavardis *gyvuolys*, kuris žagariečių vartojamas ir kaip *gyvuolys* [*nùdvėse kogz_gí.vuolís / nemėzdava i.duòbe.* (Žg)], ir kaip *gyvalys* [*gĩ.valem nepasakí-si/ tũri priškí.nĩ* [buroklapių, nors ir lyja] (Daukšiai); iš_ú.kiniņku. atėme vísùz gĩ.valùs (Žiuriai); *su_gí.valeis mėgau* (Žg)].

Daiktavardėti linkę pavieniai priesaginiai būdvardžiai ar įvardžiuotinės jų formos. Iš priesaginių, ypatybę nusakančiųjų, minėtini sudaiktavardėję *marginiukai* ir *vyriskas*, pvz.: *tókiė margiñukai bú.dava* [sijonai] (Žg); *ká.rvei reĩk turėt i.vĩriška. namũðse / o_mėš neturėjom* (Žiuriai). Sudaiktavardėja įvardžiuotinės būdvardžių ar įvardžių formos, pvz.: *svařbė.use / ka.jeuniesiem dá.rba nė* (Žg); *vísì didieji ėjom tarná.uť* (Žvelgaičiai); *tètė kaip_nũmire / tai_mámà mažāsēs išmó.ke / tos_māžšoses trīs* (Žg); *i.*rĩga. nuvažũðs / tai_suknėle. nupĩ.rkus / tai_pāleta. / tai_kójines nupĩ.rkus / rėĩg dižó.som* (Žg).

Žagarės šnekteje dūriniai sudaryti be jungiamojo balsio iš daiktavardžių [*nu_bú.dava tó.kiė ku.lĩnai dideli / ne_róžes / erškėčei / erškėtrožei / krú.mai* (Žg); *kur_i.lėdjũ.ri. palé.ide žmõ.nis / tai_tė.n tikrai bũva baĩsũ* (Žg)] arba iš daiktavardžio ir veiksmožodžio [*nu_dabà tos.ká.rtmetęs / aš_nenóru tokũ* (Žvelgaičiai); *daũgėũ samdí.dava lĩ.nšluoti.* [kas linus išminkština, paruošia] (Žvelgaičiai); *pas_toz.gaspadĩne(s) sėseri. / tai_tė gri_nĩ skũ.rlupei* (Žg)]. Žodžiuose, kur susidaro sunkiai ištariamų priebalsių samplaika, dažniausiai įterpiamas jungiamasis balsis *a*, pvz.: *jeĩgu ā.vi.s i.rà tubĩnes / tókes juodbuřnes / juodgaľves / ta(i)jũ.vĩ.lna irà iĩ.lga / o_tõs ka(i)jũ.rà ó.škavĩ.lnes / tai_trũmpavĩ.lnes* (Veršiai).

Būdvardžiai Žagarės šnekteje dažniau vartojami priesaginiai nei priešdėliniai. Priesaginiu *-ingas*, *-a* iš būdvardžio *baisus* išryškinama stiprinamoji, pabrėžiamoji reikšmė ir siekiama vaizdo efektingumo, plg. *baisĩ.ngi sklėpai iš_móle // u_vĩřšũz bũva medĩ.nis // nu_i_pàdege* (Žg).

Pastebėta priesagos *-inis*, *-ė* vedinių iš pamatiniu žodžiu einančių daiktavardžių ar veiksmožodžių, nusakančių daikto išskirtinumą, vartojimas: *bũva vėĩnei / vandenĩnei malũ.nai* (Žg); *bũva i.vėĩĩnu.* [malūnų] *kaip_kuř* (Žvelgaičiai); *tókũs kalõšũs taisĩ.dava lietĩnũs* (Žg); *u_vĩřšũz* [pastato] *bũva medĩ.nis* (Žg); *apa_tĩnei aũkštai bũva mú.ra* (Žg). Panašumo ir būdingos ypatybės reikšmėmis vartojami būdvardžių *-iřkas* vediniai iš daiktavardžių *milžinas* ir *senovė*, pvz.: *bũva mĩ.lžiniřki tvá.rtai akmenĩnei* (Žg); *ižgadĩna senó.viřka. t(a)ansá.mbli.* (Žg).

Ir daiktavardžių, ir būdvardžių mažybinės-maloninės formos sudaromos su priesaga *-utis*, pvz.: *mažũtĩš* (Veršiai); *čuplũ.tis* (Žvelgaičiai).

Žagarės šnekoje, kaip ir rytų aukštaičių šnektose, vartojami priešdėlio *po-/pa-* vediniai, žymintys ypatybės kiekį, pvz.: *pàšvars vañduó* (Žg); *vìsì pó-jeuni / pàjeuni* (Žg).

Pastebėta, kad Žagarės šnekτος įrašuose vartojami kokybiniai būdvardžiai su galūne *-us*, pvz.: *dí.rbom / liñksmu.s / smā-gu.s* (Daukšiai); *suñku.(s) *smetóna laikai bŭva / nebŭva leñgvu.s* (Žg); *nebŭva leñgvu / sèsè paklū.va i .kalėi.ma* (Žg).

Būdvardžių dūriniai, kaip ir daiktavardžių dūriniai, sudaromi be jungiamojo balsio, pvz., *bú-dava tòks męli.nmā.rgis muĩls* (Žg).

Ypatybės kiekio skirtumams išryškinti Žagarės šnekoje vartojamas būdvardžių aukščiausiasis laipsnis, turintis galūnę *-is*, pvz.: *sveikė.usi(ž) žmó.gùs èsù* (Daukšiai); *sèñæú bú-dava pú.sri.ti.(s) štiprė.usis / pietai irgi / vakariene / balta sŕubà / krúopas / a_kleckiene / a_bulbiene* (Žg); *té.n vęl bā-luz dižė.usis* (Žg); *jé.utiz dižė.usiz bŭva* (Žg); *vaĩks tók(s) suñkė.usis viénó. rañkó.* (Žg). Aukščiausiasis laipsnis gali būti įvardžio *pats* ir įvardžiuotinės būdvardžio formos junginys, plg.: *pács taz_baisùsis laiks ėje / kàdà ží-du(š) šá.ude* (Žg); *màktinga pàti mažó-ji irà* (Žg); *tai_tà [sesuo] irà pàti mažó-ji* (Žiuriai).

Žagarės šnekoje plačiai vartojamos įvardžiuotinės būdvardžio formos. Vienomis jų respondentai siekia ką išskirti pagal ypatybę, pvz.: *brólis karúomenej bŭva / tai_bŭvaù taz_didĩsiz dā.rbini.ks* (Žg); *i_mā bŭva blogàsis kãšnis i_suñkãsiz dá.rbz bŭva* (Žg); *ta_merğà dižó-ji bā.ĩge devĩ-nes* (Žg); *mũ-su. dižó-ji šveñte va_*pė.trai / *jó-nai* (Žg); *jeu_tie_mažiėi brolú.kai / tai_tie_pabaĩgdava kėtures tas_klāsės* (Žvelgaičiai); *vìsì tiē_jeu jeuniėje / pà-(a)ugleĩ / jeu_pasėne.* (Žiuriai). Kitais atvejais įvardžiuotinės būdvardžių formos vartojamos nurodant rūšį, amžių, pvz.: *o_kiti turėdava / nežinau / a_bá.ltoje glúošne / a_raudónaje glúošne šakùte. tó.ke. nusiþjó-vi. / ir_eĩdava teĩp vá.ikšćodami và* (Veršiai); *seleñukes i.rà smú.lkoses / stam̃boses* (Veršiai); *nežinau kuĩ palika m̀ana vi.resnó-sés / sèsuo / p̀usesere* (Žg); *da_vaiķus mažúošus reikėdava prižu.rėf* (Žg).

Respondentai linkę derinti būdvardį prie daiktavardžio, todėl būdvardžio linksnio galūnė gali būti nesisteminė, plg. *p̀usesere / tai_anà aĩ iz_didėloš šeimó.z bŭva* (Žg). Kartais, jei pasakodamas respondentas daro pauzę, derinimo gali ir nebūti, plg. *bŭva brañgu.z | dúona_ta* (Žg).

Kiekiniai sudurtiniai skaitvardžiai Žagarės šnekoje sudaromi su sandu *-leka*, plg.: *aštuonó-leka* [tūkstančių davė] / *uštėksme* (Žg); *já.unz da_bŭva / seþti.nó-leka mētu.* (Žg). Diskurse pastebimas kiekinio skaitvardžio derinimas su daiktavardžio linksnio galūne [*má.n dā-ve peñkùs lītùs* (Žg); *tarná.udava čē šēsùs mė-nešus* (Žg)] arba tokio derinimo, manytina dėl bendrinės kalbos įtakos, nėra [*tri(š) šimtùz gá.unu / nu_kàs tàs irà* (Žiuriai)].

Kelintinių skaitvardžių įvardžiuotinės formos nėra dažnos, bet jos neretai atliepia sakinyje daiktavardį, t. y. žymi subjektą [*o_tretĩsis / jeu.jė.m gēlaži-s /*

surakí.ntas raĩkas (Žg)], arba atlieka atributinę funkciją, t. y. pavaduoja būdvardį [*pí.rma.ie ta. operā.cijē. / ta. dīžē.jē / sā.ka / bló.gai / greĩt užmìgau* (Žg)].

Žagariškiai tebevartoja dviskaitą. Įrašuose pastebėta skaitvardžių dviskaitos akuzatyvo forma, plg. [pencijos] *gá.unu dù šim̃tù septí.nezdē.šim* (Žg). Dažniausios dviskaitos galininko formos su daugiskaitiniais daiktavardžiais *metai, mėnesiai* arba vienaskaitinėmis formomis *litas, karas*, pvz.: *i.kabina jēu šim̃ta. / deví.nezdēšim(d) dù mētù* (Žg); *tètè bùva daũk senēšnis už māmá. / par. dvìdēšim(d) dù mētù* (Žg); *daũgəu dù mētù tam pācēm kaimēli. pri.vā.ĩku. bùvai* (Žg); *tai. dù mēnešu mokina* (Žg); *jēu. až dù kārù pá.rgi.venau* (Žg); *dúodu dù lítù par. mēnesi. kã.rta.* (Žg).

Šnektos įrašuose aptinkamas atskirų įvardžių (ypač parodomąjo *tas, ta*) dviejopas vartojimas: vienas atvejais minėtas įvardis atlieka savo funkciją, kitais atvejais jis vartojamas kaip artkelis (artroidas), plg. *i.teĩp ta. ži.dé.lka ižgé.lbēje ta. gi.ví.be.* (Žg)²⁰.

Žagarės šnektose vartojama įvardžių samplaikų. Pavyzdžiui, turėjimui, nuosavybei išreikšti sakoma dviejų įvardžių (asmeninio savybinio *savas* ir pabrėžiamąjo *pats*) junginys, plg. *mās turėjim kėlēs kã.rve(s) sáva pātìēs* (Veršiai). Vietoj parodomąjo *tas, ta* respondentas pavartojo daiktavardžio ir parodomąjo įvardžio *pats* su stiprinamąja dalelyte *jau* samplaiką, plg. *o. i. vīduri. stōv tas. mašĩns pācs. jau* (Veršiai)²¹.

Žagarės šnektos tekstuose pastebėta parodomąjo įvardžio *anas*, *-a* įvardžiuotinė forma: *anāsis / táz beřnũks* (Žg).

Joniškio šnektų, kurioms priklauso ir Žagarės šnektos, veiksmažodžiai yra kito kamieno ir asmenavimo paradigmos, plg.: *jīē séž / ir. aš acisē.dau šālē* (Žg); *tā(s) séž. sa.u isiplēte.s* (Žg); *kātrá. sekmā.dieni. nóræm [šokių] / giřžæm / ka. gróji* (Žg); *nēvağ / nēvağ / nesigiřž ka. vó.ktu.* [čigonai] (Žg); *kaĩp jūs nesigēžet nēgražēi kalbēi?* (Žg); *kiēk aš norējēu / tiēk aš rišēu* [karves dobilienoje] (Veršiai); *aš aũginau / vařgau / dābā palĩkset / išvažúošet / gaĩla māmās palĩka / acisākəu kavalíeřus* (Žg).

Kartais respondentams pasakojant prasprūsta gana netikėtos veiksmažodžių formos *išsigąsti, išsiganda, išsigando* arba *budėti, budėja, budėjo*, pvz.: *mojevĩnes žolē.les nuo. ižgašče bùva / nu. va. kad. isigañdi / nu. va. teĩp / kad. už. nūgaró.s / sudúok par. nūgara. / isiga.sti* (Žg); *aprē. ŗgi / dēdì i. grā.ba. / i. budēji* (Žg).

Žagariškiai, kaip ir kaimynai žemaičiai, sangražos dalelytę nukelia į žodžio galą, pvz.: *tù neklausí.kis* (Žg); *vis. tiēk nemātos / kuř aĩž dī. ŗga* [apie vyną] (Žg); *aš. tai. neké. igdavaus* (Daukšiai); *mūštis nemūšomęs / o. ten. žožēli. pasisakí.ĩ / vīsi*

²⁰ Apie artroidą plačiau žr. Rosinas 1988: 59–67.

²¹ Įvardžių samplaikos – stabilieji žodžių junginiai – numatomi plačiau aptarti rengiamame sintaksės skyriuje.

pasisā-ka (Žg); *reĩ(g) gi.vé.nĕt / niĕkur nedĕsies* (Žg). Kartais pavartojamos dvi sangrąžos dalelytes – po priešdĕlio prieš šaknį ir žodžio gale, pvz.: *apsĩvedas / i_tĩek jiĕ varĕkst / kol jiĕ prādĕd gi.vé.nĕt* (Žg); *kità kaimĩ-ne sā-ka / tũ nesikiškiš* (Žg); *nesigiržĕs nei_tokũ. plĕ.šikũ. / niĕka* (Žg); *pĩ.rĕkĩ sĕnā-tvej nebesimō-kas / jà* (Žg).

Žagarės šnekoje dar pavartojamos senosios atematinio asmenavimo formos, pvz.: *māmà paliĕkt jau ta_duonĩte. sukramtĩta. su_sakarĩnũ* (Žiuriaĩ); *nā.kti. nemĩĕgtu* (Žg); *užmiĕgti / tàdà pasĩ.lsi žmō.gũs / ir_àš tàdà užmiĕgtu* (Žg); *atrō-da / k(a)_aĩnc miĕkt / i_gànà* (Žg); [linus] *pašĕũ jĕu_juōs kũ.lst / nukũ.lst su_tōkō.(m) medĩņem / nũ_jĕu šukũ.oj* (Žg).

Bũtojo daŕninio laiko 3 asmens forma turi baigmenį *-ai*: *ušpliki_davai su_vá.nĕ-deñu / dĕdavai kvĩnu. / išplāgdavai gĕrai* (Žg); *saki_davai* (Žvelgaiĕiai); *švareĩ lābaĩ šlũodavai tan_pĕĕũ.* (Žvelgaiĕiai); *pĩ.rma eĩdavai i_moki_kla. ir_kũniņgai* (Žg); *tai_nĕždavai i_dá.rba. tàšĕs tōkĕ(ž) žmoni.m / vá.lgi_dava* [obuolius] (Žg); *tigĩ išĕĩdavai i_laũka.* (Žg); *pareĩdavai nāmiĕ / vá.lgi.ĩ tá.u niĕks neduōs* (Žg); *ai / kaiĭb grāžĕĩ šōgdavai!* (Žg)²².

Išlaikytos ir senosios veiksmāžodžio bũsimojo laiko daugiskaitos treĕiojo asmens formos, aptinkamos kone visose lietuvių kalbos tarmĕse, plg.: *kà jau prāsaĩ / tai_atvažũošme* (Veršiaĩ); *nu_i_dābà jĕu_dĩ.rpšme ā.lu.* (Veršiaĩ); *jĩs [žydas] usirā-ša an_pōpere / jĩ(ž) žĩna / ka_māš atidũošme tuos_pĩnigus / kĩek i.kainũoi / jà* (Žg); *paskā.lđi.ste kelmũ. / i_susimā.lšte greiĕĕũ / nereĩks pagal_nũmeri. eilĕs lá.ukĩ tàdà* (Veršiaĩ); *α_jũs vīsadā tōkiĕ bũ-šte / kad_jũs neĩnat ni_i_bažnĩĕe.? (Žg); nuveĩšme iki_gā-la / i_eĩšme ādgal par_žō-le.* (Žg); *nu_i_dābà mĕs_jĕu vīsĩ važũošme* (Žg); *o_ta_mĕ.ile. / vá.ĩkai / rāšte / i_tu._šĕ.ĩmũ. pri-augĩ.nšte / i_tu._viru. / i_ācibō.s / kai_žālĩ baršĕĕi* (Žg).

Žagarės šnekoje geidžiamąjā nuosakā reiškia esamojo laiko treĕiasis asmuo ir dalelytĕ *lai* (reĕiau *lei*), pvz., *lai_jĩn ne-uždĩ.rba tiĕk / par_pũsmeti. jau_jĩn prāktika(š) šiĕk tiĕk i.gĩje* (Veršiaĩ)²³.

Irašuose iš Žagarės šnektos pastebimas veiksmāžodžio bendraties trumpinimas, ypatybĕ būdinga ir kitoms lietuvių kalbos tarmĕms, o bendraties kamien-galis dažnesnis su *-yti* nei *-inti*, pvz., *jà / àvīs augĩ_davom / lĩnus augĩ_dava / augĩ_dava kvĩnus* (Veršiaĩ).

Tranzityvusis priesaginis *-uoti* vedinys iš *mĕšlas* žymi aktyvaus veiksmo nulĕmtā prieŕastinį veiksmāžodį, plg. *reikĕjĕ mĕšla. vĕšĩ mĕšluot ant_laũkũ.* (Žg).

²² Apie jas plaĕiau žr. Grinaveckienĕ 1962: 147–169.

²³ Išsamiau apie šį reiškĩnį bus rašoma sintaksĕs skyriuje (straipsnis rengiamas).

Savaiminis priesagos *-telėti* intransityvusis veiksmažodis atitinka priešdėlinį *paugau, paugėjau*, pvz., *daugæū á.uktelėjeu / jeu pradėjeu ant mašina. dí.rpf* (Žiuriai).

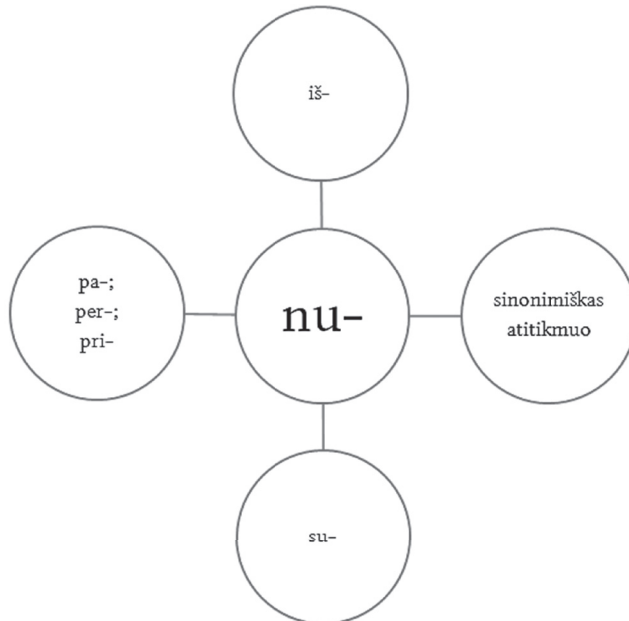
Priešdėliniais veiksmažodžių vediniais Žagarės šnekteje itin subtiliai nusakomas patikslintas veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo pobūdis. Priešdėliniu *apvediniu* žymimas veiksmo kartotinumai, plg. *kita. pá.rtiĕ gālì vĕl̄ apsālinĕ / vĕl̄ nutĕkiĕ* (Veršiai). Vedinys su *at-* vartojamas to paties veiksmo atkartojimui (po kurio laiko) nusakyti ir sudaro *pa-/at-* santykinę dermę, plg. *jiĕ vīsì po_viena. atrāša / o_mā.n visiēm atrašĭf* (Žg). Priešdėlinis *at-* vedinys sudarytų reikšminę dermę su *už-* vediniu, plg. *karjĕrus kaip_ĩškase / mùm jeu_niĕks nebeprklaũsa / nebe-atmók* (Žvelgaičiai). Priešdėlinis *įdomautis* įgyja reikšmę 'domėtis', pvz., *kàs i.domā.vos / tai_tàs ir_šĕndie mók ta_dā.rba. dí.rpf / kā māmà dí.rbdava / o_kātrās ne-i.domā.vos / o_gāl̄ jām lā.ĩka nebũva / jĭs ir_šĕndien nežina / kā ta_māmà dí.rba / kaip_jiĕ kĕpe / àš tóks vaĩgz bũvaũ / ka_àš i.domāvauš / kā_tĕũukai tũr / kaip_jiĕ* (Veršiai). Priešdėlinis *iš-* sakinyje *nuo_rít(a) aŋkšĕcĕ.use(i) iškel̄ tàvì* (Žg) atitinka *pa-* vedinio reikšmę. Priešdėliniai veiksmažodiniai vediniai išryškina kalbančiojo akcentuojamų veiksmažodžių reikšminius niuansus. Kontaminacijos pavyzdys galėtų būti toks: *jiĕ neverpus / ir_ne-á.udus* [nėra verpusi ir nėra audusi] (Veršiai).

Žagarės šnekteje itin dažni priešdėlio *nu-* vediniai. Kartais tokie priešdėliniai vediniai atitinka priešdėlinio *su-* vedinio reikšmę, plg. *nũdege / pupĭf / užlĭgina vĭ.ska. / ižgadina senó.viška. ta_ansá.mbli.* (Žg); *švĭ.lpi. paspá.ude / nũšvipe / ka_jau_dá.rbz baĩks* (Veršiai); *tas_jĕ.utiz bũva tiek nušá.udi.cs / bet_nenušá.ucs* (Žg); *pĭ.rtis nebũva nudĕgi.ta mũ-su.* (Žg); *šušá.ude nāmũs / kitũs nudĕgina* (Žg); *tie_litai jeu_dabà lābaĩ nuprastĕje* [menka prekybinė vertė] (Žg). *Nu-* vediniai gali atliepti *pri-* vedinių reikšmę, plg.: [karvę] *pardaũk nurĭše.z bũvai / par_tóli* (Veršiai). Jie gali pavaduoti *pa-* vedinius, plg.: *dā_žadũ i_šxũlũs nurašĭf* [laišką] (Žg); *kĕk až dabà nusiklausau / àš pasipiktinus èsũ* (Žg). Kartais tokie vediniai atstoja kelių priešdėlinių vedinių reikšmę, pvz.: *ap(i)-, iš-, pa-, su-*, plg.: *nupāsakoje / kókes pāsĕmez gāl̄ búti* (Žiuriai); *kĕ.ls kai_eĩdava / tĕ_gřò.veĩ nũkastĭ* (Žg). *Nu-* vediniai gali atitikti *per-* vedinių reikšmę, plg. *i_ta_bũta. nurāše* [vairkams] (Žg). Sakinyje *dabà nusmĭ.rdi. dú.mais / gĕf* (Žg) *nu-* vedinys vartojamas *su-* ar *per-* vedinių reikšmėmis.

Kaip subtiliai parenkamas priešdėlinis vedinys, rodytų ir sakinyje su dviem *nu-* vediniais, kurių pirmasis atitiktų *per-* vedinį, o kitas būtų vartojamas tikrąja *nu-* reikšme, plg. *tòkì grāžì bũva kumelũke / nušó.ve vīsàs kĕtures kójes vařkšĕi / o_gĭ.và / māmà da.přāša to_karĕĩõe / nušá.ukit / kā aĩš ká.ŋkinaz dabà* (Žg). Priešdėlinis *nu-* vartojamas veiksmo intensyvumui nusakyti: *u_vĩřsz bũva medĭ-nis // nu_i_pādege // nũdege* (Žg); *kita. pá.rtiĕ gālì vĕl̄ apsālinĕ / vĕl̄ nutĕkiĕ* (Veršiai). Minėti priešdėliniai vediniai gali atitikti *su-* arba *pa-* vedinių reikšmes,

plg.: *nùšlēg* [obuolių sūrį] (Žg); *taĩb dā.ĩlei nudāra* [nugludina suformuotą duonos kepalą] (Žg). Sangražinė veiksmažodžio su priešdėliu *nu-* forma reiškiamas veiksmo intensyvumas: [sūnus] *tíeg b̃uva nusisĩ.řge.s* / *i_ta_dāktare b̃uva kařkuř išvažāvus* (Žg); *òbuolũ* [vynas] / *ka_nugi.vé.n* / *kai_gĩ.ñtars* (Žg). *Nu-* veiksmažodiniais vediniais nusakoma veiksmo trukmė: *àř vėĩ nukeñću* [kurį laiką patyli] (Žg) arba [vagys] *televizořu. spalvóta. išneře* / *dá.iktus nuri.ñka* (Žg). Priešdėliniai *nu-* vediniai vartojami vietoj kitų priešdėlinių (*iř-*, *pa-*, *per-*, *pri-*, *su-* ir *pan.*) veiksmažodžių (žr. 2 diagramą).

2 DIAGRAMA. Priešdėlinių *nu-* veiksmažodžio vedinių atitikmenys

Priešdėlinis *pa-* vedinys Žagarės šnekoje atitiktų veiksmažodinių *iř-* vedinių reikšmę, plg.: *suřlā-pinam* / *ir_pā-tempæm an(t)_píevos* [audeklą] (Daukšiai); *àř / kad_i_vĩriřkis* / *dũona. išmó-kçeũ kèpĩ* / *dā. pakèpçeũ* (Veršiai).

Plačiai respondentų vartojamas *par-* kaip veiksmažodžio priešdėlis gali atliepti *at-* ir *iř-* priešdėlinių vedinių reikšmes, plg.: *pĩ.rma. lá.iřka. kat_nũrařeũ* / *tai_pā.rřunte pinigũ*. (Žg); *řu_vĩru parřisĩkĩre* (Žg).

Priešdėlinius *pri-* veiksmažodinius vedinius žagariřkiai vartoja mařybine reikšme vietoj *uř-*, plg. *biřkėli priplikĩdava tu. mí.ltu.* (Veršiai). Sangražinės priešdėlio *pri-* veiksmažodžių vedinių reikšmės veiksmo baigmei nusakyti atitiktų priešdėlinių *nu-*, *pa-*, *su-*, *uř-* veiksmažodžių reikšmes, pvz.: *přisimiřša*

[pavardės] (Žg); *aš p̄risistebėjėu aĩ* (Veršiai); *bañda. gãñeu / p̄risilĩga kã. rves mĩ. lĩĩt / i_ka. rves mĩ. lĩzdavau* (Žvelgaičiai). Intensyvesnį veiksmā atspindi vedinys *prisukti*, reikšme ‘prisemti’: *kũbilus vã. ñdene p̄risũgdavom i(š)_šũ. lĩne* (Žg). Perkeltinę reikšmę įgyja *prikinkyti* – ‘paskirti dirbti’: *dã. uĩgãu p̄rikiĩjke p̄ri_ veĩšẽlu.* (Žg).

Vartojami ir *su-* priešdėlio vediniai, pvz., sangražinis subjekto atliekamas veiksmas *susiubagauti* reikšme ‘prisirinkti, susirinkti’: *susi-ubagãva tu. p̄iniĩgũ. dẽšim tũkstanũ.* (Daukšiai).

Priešdėliniu už- vediniu atliepiama *pa-* vedinio reikšmė, plg.: *i_tas_ vã. iĩks uskũ. ñde tai_ mĩtinai / ka_ mãnĩ vãgin* (Žg); *ušĩštãcus i_ nãmũs / paskutĩne. sveikãta. dẽĩus i_ da_ mãn reĩk išeĩt iš_ nãmũ.* (Žg). Sakinyje *negã. l_ uskũstis* [maistu] (Žg) už- vedinys atliepia ‘nusiskusti’ reikšmę. Kitu atveju už- vedinys atliepia iš- arba sinonimiško *priziũrėti* žodžio reikšmę, plg. *reĩkẽje tas_ mãmãs / ta_ gi_ vẽnima. užlaikiĩt* [sodyba] (Žiuriai).

Žagarės šnekoje gausu dalyvinių formų. Veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviais nusakoma reikiamybės raiška, plg.: *vĩskas pẽ. rĩkams / aš jau_ nẽbegaũ išmãiti. nĩ* (Žiuriai); *nu_ kaiĩp jĩe tũr? / dũi kã. rves mẽ. lĩzemas / telĩče / irĩs paĩšai* (Žiuriai); *tãs vĩsas pãgrĩnds ta_ bũ. lve nẽperkama i_ rã* (Žiuriai). Kitais atvejais esamojo laiko dalyviu nusakomas galėjimas atlikti veiksmā, plg.: *bũva mašĩns piã. unams* (Žg); *kẽlei tiẽ ne- išvaũ. ojemi* (Žg); **lietuvo. s laiĩke bũ-dava mũ. iĩla / kũke_ tik norẽje / bũ-dava i_ drabũũ. skaĩbãma / ir_ burnõ. z bũva* (Žg). Bũtojo laiko dalyviais nusakomi sudėtiniai neveikiamosios rūšies laikai su bũtojo kartinio laiko neveikiamuoju dalyviu, pvz.: *i_ nelẽ. ide lã. idot an_ to. kaĩñũka / kuĩ tũ gĩminẽ bũva lã. idota* (Žg); *duõbez bũva / kur_ dũ. rpes iškasta* (Žg); *mãna mamĩte i_ kãpus* [duona] / *amžinãtilis* (Veršiai).

Atributinės reikšmės esamojo laiko dalyvis derinamas su daiktavardžiu panašiai kaip būdvardis, plg. *ne- išvẽ. ũgãmui kã- rui rẽ. iĩg bũ- ti* (Žg).

Prieveiksmio funkciją Žagarės šnekoje dažnai atlieka sustabarėję (suprieveiksmėję) daiktavardžių linksniai, dažniausiai vietininkas, pvz.: *pã. rvaũžẽvau nãmĩe* (Žg); *paĩvež nãmĩe / nũ. kulĩ* [linų galveles] (Daukšiai); *gãñãu avĩs / piẽtu. pareĩdavau nãmĩe* (Žg); *vãũoju nãmĩe iš_ tu. *mĩknãũ. išlẽ. idus piẽna.* (Žg); *kĩek tu. beĩñũku. mũ. m bũ-dava nãmĩe* (Žg); *palĩke. nãmĩe / tiẽ_ ieu pasidãra jeunã. i_ seis / pi. rĩšlẽis* (Žg).

Suprieveiksmėja ir kitų daiktavardžių (pvz., *kaimynai*) vietininkas, plg.: *čẽ / kaimĩnuose tũkĩ gãl nesutupẽta biški.* [mergina yra] (Žg); *nelãbaĩ tũ. lĩ / kaimĩnuose tie_ tẽ. vaĩ* (Žg); *tẽ / kaimĩnuos / tarnãva grãžĩ meĩgã* (Žg); *kaimĩnuose tũkẽi žĩ. dẽlei gi. vẽna* (Žg). Neapibrėžtos vietos reikšme vartojami žodžių *joniškičiai*, *žagariečiai* vietininkai, plg.: *tẽ. n / joniškiẽũoz / dãve kẽũle.* (Žg); *va_ ža- gariẽũos / *žagãrẽj gĩmusi* (Žg). Suprieveiksmėjusiu vietininku nusakomas ir

laikas, plg. *nuo_rí-ta autòbusas eĩn / i_píetuosè / jeĩgu piétuosè nē / tai_lik_*pā-ne-veže* [tegaliai atvažiuoti] (Žg).

Žagarės šnekoje pabrėžiamąja reikšme vartojami būdiniai, sudaryti su priesaga *-tinai*, pvz.: *kà(s) sá.u galvó-tinai gi.vé.n / tàz gi.vé.n* (Žg); *dàbà neštinaĩ nãš / o_àš nesilėĩžu nẽšamà* (Žg); *o_ta_màmà ušpĩ-le pí.ltinaĩ / šá.ukšta. pasėme cùkraus / ušpĩ-le pĩltinaĩ / ir_stóv* [alus] (Žg).

Iš Žagarės šnektos įrašų matyti, kad pastebėti morfologijos ir žodžių darybos polinkiai atspindi ir savitą, ir lietuvių kalbos tarmėms būdingų kalbinių ypatybių atlieptį.

ŽAGARĖS ŠNEKTOS LEKSIKA: ŽVALGOMASIS PJŪVIS

Geriausiai tarmių, patarmių, šnektų ir pašnekčių leksiką atspindi tarminiai žodynai, bet kol Jonišio šnektų žodynas tebėra rankraštinis, tiksliau, parengtas pirminis kompiuterinis variantas, galima padaryti žvalgomąjį eksperimentą. Autorė sumanė iš Žagarės šnektos įrašų pasirinkti įvairesnės leksikos, atliepančios savarankišką kalbos dalį, ir palyginti, kaip ji atspindėta didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne*, iš kurio bendrinė kalba semiasi žodžių, kuriame gausu pavyzdžių iš tarmių, suprantama, turėtų būti pavyzdžių iš Žagarės (Žg) arba Skaistgirio (Sk), Jonišio (Jnš). Žagarės šnektos įrašų pasirinktus žodžius galima vertinti publikavimo žodyne (vartojamumo bk), reikšmės naujumo, kalbų kontaktų ir kalbos vartotojo kūrybiškumo kriterijais. Pasirinkti apžvelgti per 80 žodžių, iš kurių 74 yra savarankiškos ir 9 – nesavarankiškos kalbos dalys.

Iš Žagarės šnektos įrašų pasirinkti aptarti 32 daiktavardžiai. Lyginta, ar šie daiktavardžiai ir jų reikšmės atspindėtos *Lietuvių kalbos žodyne* iliustraciniais sakiniais ar nuorodomis. Minėtame leidinyje nurodoma, kad Jonišio šnektose vartojami *ciocé* ‘teta’ (pvz. iš Jnš, Žg), *dariniai* ‘dažai’ (pvz. iš Jnš), *gangis* ‘girnų įrengimas’ (pvz. iš Jnš, Žg), *manta* ‘turtas’ (pvz. iš Jnš), *obelys* ‘obuolys’ (pvz. iš Jnš, Žg), *patinginys* ‘kas nedarbštus’ (nuoroda Žg), *podė* ‘krikštamotė’ (pvz. iš Sk ir nuoroda Jnš), *ratinis* ‘verpimo ratelis’ (nuoroda Jnš, Žg), *skraistas* ‘prijuostė’ (pvz. iš Jnš ir nuoroda Žg). Taigi Žagarės šnektos ir Jonišio šnektų daiktavardžių atspindys LKŽ sudarytų 29,03 %. Yra daiktavardžių, pateikiamų LKŽ be nuorodos apie tai, kad jie vartojami Žagarės šnekoje ar bent apie Joniškį, pvz.: *čirškynė* ‘medinis barškalas, kleketas’; *kalėda* ‘kunigui ar bažnyčios tarnams, apie Kalėdas apsilankantiems, duodama duoklė’; *kirpšas* ‘kas trumpai nukirptais plaukais’ (LKŽ pateikiamas žodis *kirpšė*, bet žinant, kaip svyruoja giminė Žagarės šnekoje, galima juos gretinti); *lupatas* ‘sudėvėti, suplyšę drabužiai’; *mergė* ‘samdinė’; *prosmiltis* ‘priesmėlis, lengva žemė’; *sėdyba* ‘sodyba’;

sodžius ‘kaimas’; *sueiga* ‘giminių susiejimas’. Apskaičiavus procentus, matyti, kad 37,5 % daiktavardžių nenurodyti kaip vartojami Žagarės šnekte (ir kitose Jonišio šnektose).

Visai kitomis reikšmėmis vartojami trys daiktavardžiai: *kabė* ‘plaukų segtukas’ (LKŽ artimesnė būtų tik ‘sagties’ reikšmė); *pūslys* ‘nedidelė mergaitė’ (LKŽ yra tik ‘mažas riebus kūdikis’ reikšmė, bet čia kalbama apie vaikščiojančią mergaitę); *taškas* ‘vieta, kur perpardavinėjamas alkoholis’; *trandis* ‘sutrūkusios ir pleiskanotos kojos’ (LKŽ artimiausia reikšmė – ‘kijos pado, kulno ar piršto tvinkinys’). Kitomis reikšmėmis Žagarės šnekte vartojami 12,9 % daiktavardžių.

LKŽ visai nėra penkių Žagarės šnekte vartojamų daiktavardžių, pvz.: *aukotinis* ‘aukojimas, labdara’; *drobnės* ‘vėjaraupiai’; *grizas* ‘kas susuktas, grįžtė’; *liespienis* ‘pienas be grietinės, liesas pienas’. Vienas žodis – *lingacija* ‘darželio gėlė’ – leistų suvokti respondento kūrybiškumą: išvardijęs darželyje augančius augalus, baigia sakinį tarsi apibendrinamuoju žodžiu, nusakydamas ir kitas linguojančias gėles. Dar du žodžiai – *palaidnieks* ‘pasileidėlis’ ir *paliētis* ‘sulatvėjęs lietuvis’ – liudytų baltų tautų ir kalbų kontaktus. Pastarųjų daiktavardžių taip pat nėra LKŽ. Taigi 22,58 % daiktavardžių nėra patekę į LKŽ. Vadinas, apie 35,5 % žodžių ar jų reikšmių savitumas galėtų papildyti lietuvių kalbos atsargas, kalbos fondą.

Atskirai reikėtų paminėti daiktavardžius, kurie, keičiantis gyvenimui ir nyksiant atskiriems įrankiams (ar buvusiai technikai), yra pasitraukę iš aktyviosios vartosenos, bet respondentų prisimenami. Iš jų minėtini *aznyčia* ‘vieta, kur daininamas ar džiovinamas salyklas’ [*azniče būdava teip / an_pirtiēs lūbu. padarīta nu_tòki dēže* (Daukšiai)]; *branktas* ‘skersinis viržiams užkabinti, kinkant arklį’ [*màtai / būva dvēji braņktai / stelvógai / kai juō(š) šauk* (Veršiai)]; *dampis* ‘kuliamoji mašina’ [*tas_pēčuz būdava dā.m̄pis / jà* (Veršiai)]; *drangės* ‘vežimukas su mediniais ratais?’ [*nupjove nuo_mēže_va ripkàs tókes kētures / i_padāre tókez draņgūkes* (Žiuriai)]; *grėbtis* ‘stambesnis šiaudagalys?’ ir *pelas* ‘smulkus šiaudagalys, akuotas’ [*šēūdus reīke atim̄t / pēlus reīke atim̄t / grēpčus reīke atim̄t / m̄tai / visóku. tu._darbū. būdava* (Veršiai)]; *mašinkūlis* ‘kūlimo laikas, kūlė’ [*par_mašīņkūlus* [eidavo į talkas] (Veršiai)]; *naginės* ‘iš vieno minkštesnio odos gabalo suraukta avalynė su apivarais’ [*sá.u nā-gines p̄tī pasidarīdavau* (Daukšiai)]; *žiēma. tei(p)_p̄f su_naginēlēm dvēdāvau* (Daukšiai)]; *tučkas* ‘čiulptukas, žindukas’ [*tūčka. iž_duonītes padarīdava / i.dēdava i._drobīni. lupatēli. / jeīgu *ulīte vē.rks / tai_tādà tū dúok ta._tučkēli. // padarīta. iž_duonītes ir_sakarīna* (Žiuriai)]; *žvangučiai* ‘diržas su skambaliukais, segamas arkliui po kaklu’ ir *pašorkos* ‘kinkomasis diržas?’ [*arklēi pakīņkīti / žvaņgūcei būdava / jūodas tókes pašórkaž būdava* (Veršiai)]; *á.rkli. kuř uškiņka / jūodas / šikšnīnes / pašórkaž būdava / i_pri_tū pašórku. kabīdava tóku(ž) žvaņgūcūs mažūcūs bā.ltus* (Veršiai)]. Vieni žodžiai, kaip *mašinkūlis* (LKŽ *mašinkulė*), nurodyti esant apie Žg,

kiti – *tučkas* ir *žvangučiai* (LKŽ *žvanguliai*) – žinomi iš tautosakos (M. Slančiausko) ar M. Katiliškio raštų (grožinių kūrinijų). Prie daugumos žodžių nėra nuorodos apie vartojimą apie Žagarę ar Skaistgirį, Joniškį. Iš 11 pateiktų žodžių tik prie 3 LKŽ nurodyta, kad jie vartojami Jonišio šnektose, o prie 8 tokių pažymų nėra arba nėra net tokio žodžio LKŽ (*drangės, grėbtis, pašorkos*) (žr. 1 lentelę).

Į akis kritę Žagarės šnektos įrašuose vartojami būdvardžiai ar būdvardišką reikšmę įgyjantys įvardžiai, kurių susidarė 13, respondentų labai taikliai pasirinkti ir įtaigiai apibūdina daiktą ar reiškinį, arba sudaro stabilųjį žodžių junginį. Vieni jų, kaip *aukštynelkas* ‘gulintis ant nugaros’ ir *vijinis* ‘liktarnos rūšis’, nėra patekę į LKŽ, o kiti, kaip *katras* ‘kiekvienas’ ir *švakas* ‘silpnas’, yra LKŽ su pateiktais pavyzdžiais iš Žg. Daugiausia tų būdvardžių, prie kurių nenurodyta, kad jie vartojami Žagarės šnekte (ar Jonišio šnektose), yra: *didysis karas* ‘pirmasis pasaulinis karas’; *grynas* ‘tuščias’; *makingas* ‘šaunus’; *mažas* ‘mažžemis’; šarpus ‘darbštus’; *vienišas žodis* ‘keiksmas, kalba su keiksmazodžiais’. Visai kita reikšme vartojami būdvardžiai *gyvas* ‘rūgstantis, rūgštąs’; *jaukus* ‘ramus ir šiltas’. Taigi 61,5 % būdvardžių Žagarės šnekte vartojami savitai (žr. 2 lentelę).

Pasirinkti aptarti 30 veiksmazodžių (irrieveiksmių). Visi 19 veiksmazodžių yra LKŽ bazėje. Tik vieni jų vartojami kitomis (nei LKŽ) reikšmėmis, pvz.: *bliauti* ‘atsikalbinėti’ ir ‘garsiai šaukiant kviesti’; *išbraižyti* ‘išskutinėti peiliuku (margučius)’; *išsiblaivėti* ‘nukristi putoms’; *kvarksėti* ‘šnekėti’; *minkyti* ‘ritmiškai kelti kojas’; *nusitverti* ‘kartu gyventi’; *spardyti* ‘gerai gyventi’; *stoksoti* ‘būti nereikalingam, stovėti’; *susitverti* ‘gimti’; *važiuoti* ‘būti pašautam į krosnį’. Kitų veiksmazodžių reikšmės sutampa su LKŽ išskirtomis reikšmėmis, bet nuorodos, kad jie vartojami Žagarės šnekte ar apie Jnš, nėra paminėta, pvz.: *išvartoti* ‘išleisti už vyro’; *nudilęs* ‘nebeprisimenamas’; *nuūžti* ‘skubiai nueiti’; *praprusęs* ‘pasimokęs’; *parsikviesti* ‘parsivadinti gyventi, įkalbėti sugrįžti’; *suderėti* ‘sulygti, sutarti dėl ko’; *sušiauštas* ‘nelygaus paviršiaus’; šaukti ‘vadinti’. Kiek kitoks 11rieveiksmių vaizdas – į LKŽ nepateko formos *atgaliau* ‘atgal’ ir *prietariškai* ‘tikint burtais’. Visai kitomis reikšmėmis vartojami *juodai* ‘labai, patikliai’ ir *laisvai* ‘neapgaubtai stiklu, neįstiklintai’. LKŽ nėra nurodyta, kadrieveiksmiai *plačiai* ‘išsiskirsčius po pasaulį ar Lietuvą’ ir ‘turingiau, prabangiau’; *laisvai* ‘neapgaubtai (stiklu)’; *prastai* ‘silpnai’; *tikybiškai* ‘religiškai’ ir *skaudžiai* ‘šiuurkščiai’ yra vartojami ir Žagarės šnekte. Tik prie *ropa* ‘ropomis’ ir *valioj* ‘atdarai, atidarytos’ LKŽ yra pavyzdžių iš Jonišio, bet ne iš Žagarės. Nors, kaip susidaro įspūdis, veiksmazodis (iš dalies irrieveiksmis) gerai atspindėtas LKŽ, bet kai kurios jų reikšmės yra būdingos tik žagariškiams (žr. 3 lentelę).

Žagarės šnektos įrašuose akis patraukė 11 nesavarankiškų kalbos dalių. Iš-tiktukais ir dalelytėmis respondentai siekė santūraus pasakojimo spalvingumo. LKŽ nėra nurodyta, kad ekspresyvosios kalbos dalys, tokios kaip: *ar* ‘taip

pat'; *musėnt* 'turbūt, gal'; *musint* 'gal'; *pliumpt* 'kritimui į vandenį nusakyti'; *pur* 'burzгимui imituoti', vartojamos ir Žagarės šnekte. Kitos, pvz.: *gan* 'daug, pakankamai'; *nėmaž* 'visai'; *makt* 'kyšt', nurodytos kaip žagariškių vartojamos. Tik *džing* 'skleidžiamam garsui imituoti' LKŽ nėra, o artimos reikšmės žodžiai *džingt* ir *džingu* vartojami kitomis reikšmėmis (žr. 4 lentelę).

Pasižvalgymas po Žagarės šnektos leksiką dar labiau sustiprina mintį, kad tarmių, šnektų, šnektų grupių žodynai yra neišmatuojamas ir neišsemiamas lietuvių kalbos gyvasties lobynas.

ŽAGARĖS ŠNEKTA XX A. PABAIGOJE: APIBENDRINAMOSIOS MINTYS

Aptarti Žagarės šnektos įrašų, darytų 1998–2003 m., akcentuacijos ir tarminiai gramatiniai polinkiai vestų prie tiriamųjų XXI a. darbų, stebint šnektos kaitos polinkius. Akcentuacijos požiūriu Žagarės šnekte vyrauja visuotinis kirčio atitraukimas. Kalbininkų pastebėtos mišriųjų dvigarsių kirčiavimo ypatybės vertos detalesnio tyrimo ir korekcijos, atsižvelgiant į pateikėjo tautinę priklausomybę ir kalbinę savivoką. Kisti turėtų tam tikros fonetinės ypatybės, iš kurių minėtina balsių *a, e, i, u* ir priebalsių *ch, f, h* tarimas; pridėtinių *j, v* vartojimas; įdomu pasekti šlekiavimo ir priebalsių minkštinimo / kietinimo raidą.

Žagarės šnektos morfologinės ypatybės – skirtingi vardažodžių kamienai, skaičiaus ir giminės svyravimai, dviskaitos vartojimas, vardažodžio formų (įvardžiutinių, laipsnio, sangrąžos) savitas (ar skolintas iš artimų šnektų) sudarymas, veiksmožodžio kamienų ir formų vartojimo ypatybės – taip pat turėtų pasiduoti kalbinei raidai.

Tarminiai įrašai leidžia susidaryti vaizdą, kaip Žagarės šnekte sudaromi žodžiai. Respondentai dažniausiai vartojo priesaginius, priešdėlinius vedinius ir dūrinius. Pastebėta, kad priesaginiai daiktavardžiai sudaromi su priesagomis *-atis, -ėjas, -elis, -ietis, -tojas, -uitis*. O būdvardžiams dažnesnės priesagos *-ingas, -inis, -utis*. Žagarės šnekte vyrauja priešdėlinė veiksmožodžių daryba, iš kurių minėtini priešdėliai *ap-, nu-, pa-, par-, pri-* ir kt. Dūrinius žagariškiai dažniausiai vartoja be jungiamojo baltio.

Žagarės šnektos leksikos pjūvio apžvalga leidžia susidaryti vaizdą apie šnekte savitai vartojamą leksiką. Respondentų subtiliai parenkamas žodis ar jo forma pasakojamiems vaizdiniais ar reiškiniams apibūdinti atspindi prigimtinės kalbos lankstumą ir tinkamumą dabarties mintims išreikšti. Kalbinė aplinka (šiuo atveju – Žagarės šnektos įrašai) rodo, kaip respondentas formuoja ir per-teikia kalba savo kūrybinius sumanymus.

LITERATŪRA

- Bartkutė Nerija 2008: *Joniškio rajono teritorijos toponimija: daryba ir raidos polinkiai*. Daktaro disertacija. Šiauliai.
- Daujotytė Viktorija 1998: *Tekstas ir kūrinys*. Vilnius: Kultūra.
- Garšva Kazimieras 2005: *Lietuvių kalbos paribio šnektos (fonologija)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Girdenis Aleksas, Juozas Pabrėža 1978: Nauji šlekiavimo stebėjimai Žagarės apylinkėse. – *Baltistica* 14(2), 127–129.
- Girdenis Aleksas, Genovaitė Kačiuškienė 2000: Paraleliniai reiškiniai latvių ir šiaurinių lietuvių veiksmažodžio sistemose. – *Kalbotyra* 37(1), 21–27 [= Girdenis Aleksas 2000: *Kalbotyros darbai* 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 307–314].
- Girdenis Aleksas, Juozas Pabrėža 2000: Nauji šlekiavimo stebėjimai Žagarės apylinkėse. – *Baltistica* 14(2), 127 it. [= Girdenis Aleksas 2000: *Kalbotyros darbai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 117–120].
- Girdenis Aleksas, Juozas Pabrėža 2003: Sargių ir žvarbių priebalsių svyravimai XX a. pradžios žagariečio tekstuose. – *Baltistica* 37(2), 229–232.
- Grinaveckienė Elena 1962: Kai kurios lietuvių kalbos tarmių ypatybės (iš 1961 metų dialektologinių ekspedicijų). – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 147–169.
- Jonaitytė Aldona 1967: Latvių kalbos poveikis palatvės vakarų aukštaičių šnektų gramatinei sandarai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 171–182.
- Jonaitytė Aldona 1960: Nauji duomenys apie Skaistgirio tarmės konsonantizmą. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 79–86.
- Jonaitytė Aldona 1972: Palatvės vakarų aukštaičių nedėsningos fonetikos žodžiai ir jų kilmė. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 13, 31–41.
- Jonaitytė Aldona 1969: Palatvės vakarų aukštaičių šnektų būdvardis, skaitvardis, įvardis. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 11, 183–221.
- Jšpt 2001 – *Joniškio šnektų pratimai ir tekstai*, ats. red. J. Švambarytė. Šiauliai: J. K. Vasiliausko įmonė.
- Kaikarytė Aušra 2015: Skaistgirio šnektos ypatybės. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 3, 150–173.
- Kaikarytė Aušra 2010: *Joniškio šnektos daiktavardžio linksniavimo sistema*. Daktaro disertacija. Vilnius.

- Kardelis Vytautas 2008: Dėl junginių *l̄ē, *r̄ē, *s̄ē Mielagėnų areale. – *Baltistica* XLIII(3), 485–494.
- Kardelis Vytautas 2002: Dėl galinių le junginių raidos šiaurės rytų vilniškių šnektose. – *Baltistica* XXXVII(2), 215–222.
- Kardelis Vytautas 2002: Dėl junginių la, l̄ē raidos šiaurės rytų vilniškių šnektose. – *Baltistica* XXXVII(1), 107–114.
- Liparte Evija 2000: Iliatyvo resp. prieveiksmio *laukan* reikšmės ir galimi sinonimai lietuvių kalbos tarmėse. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 43, 144–152.
- Liparte Evija 2000: La. *nost* vs. *malā* vs. *zemē* un lie. *žemēn* vs. *šalin* semantiskās attiecības literārajā valodā un izloksnēs. – *Linguistica Lettica* 8, 151–179.
- LKG I 1965 – *Lietuvių kalbos gramatika 1. Fonetika ir morfologija*, red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
- LKG II 1971 – *Lietuvių kalbos gramatika 2. Morfologija*, red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
- Lkt 1970 – *Lietuvių kalbos tarmės*. Vilnius: Mintis.
- Lktch 2004 – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, sudarė R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa, moks. red. L. Grumadienė. Vilnius: LKI.
- Pabrėža Juozas 1998b: Žagarės šnektos fonetinės ypatybės. – *Žagarė*. Vilnius: Versmė, 781–787.
- Pabrėža Juozas 1998a: Ar besama šlekiavimo pėdsakų Žagarės šnektose? – *Tarmės: tyrimas ir perspektyva* (pranešimų tezės). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 25–27.
- Rosinas Albertas 1998: *Baltų kalbų įvardžiai*. Vilnius: Moksas.
- Švambarytė Janina 2001: Šiaurės Lietuvos paribio šnektų ištiktukai: struktūra ir reikšmė. – *Linguistica Lettica* 9, 73–84.
- Švambarytė-Valužienė Janina 2018: Žagarės šnektos ribos. – *Acta Linguistica Lithuanica* LXXVIII, 135–148.
- Urnėžiūtė Rita 1999: Tolimosios asimiliacijos reiškiniai Rudiškių (Joniškio raj.) šnektose. – *Tarmės: jaunųjų kalbininkų darbai* (pranešimų tezės). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 21–23.
- Zinkevičius Zigmas 1966: *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

SANTRUMPOS:

Jnš – Joniškis

KrŽ – Katiliškio raštų žodynas

LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika*, t. 1. *Fonetika ir morfologija*

LKG II – *Lietuvių kalbos gramatika*, t. 2. *Morfologija*

Lkt – *Lietuvių kalbos tarmės*

Lktch – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*

Sk – *Skaistgirys*

Sln – Mato Slančiausko ir jo pagalbininkų pasakojamosios tautosakos rinkinių leksika. *Žodynas*

vaš – vakarų aukštaičiai šiauliškiai

Žg – Žagarė

PRIEDAI

1 LENTELĖ. Žagarės šnektos daiktavardžiai

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ ir LKŽ(e). Reikšmė
abrė	duonos rūšis?	<i>ã-bre vadinos tòki dúona</i> (Žg)	1. Didelė gelda duonai maišyti. Nuoroda Žg. Sakiniai tik iš Jnš.
aukotinis	labdara	<i>daùgæù padarí-dava tóki aukó-tini. / ka_be_bìlietù</i> [būdavo šokiai] (Veršiai); <i>tiē / kur_su-aukó-je pìniğù / tai_tiē vùsì bú-dava muzikañtam / jà</i> (Veršiai)	LKŽ nėra
ciocė	teta	<i>šaukëm *julijã-na / cõce / ta_màna pó-de</i> (Žg)	Ciocė 1. Teta. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
čirškynė	medinis barškalas, kleketas	<i>o_*velí-kas ka_bú-dava màna á.ugume / tai_žinaí pasidírbdava tòkèš čí.rškí-nes medìnès / nu_ir_trrrr po_kiēma. / kad_ėdavom toš_čí.rškines</i> (Žg)	1. Medinis barškalas, kleketas, klekučiai. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
dariniai	dažai	<i>i._dã-riñus i.dė-davom</i> [kiaušinius] / <i>dàrinei / skaĩtos / kur_sũ-luz dã-ža</i> (Žg)	1. Dažai. Pavyzdys iš Jnš.
drobnės	vėjaraupiai	<i>susi.řgom drõbñem / veĩã-raupais / kaĩp jàs vadìna</i> (Žg)	LKŽ nėra.
gangis	girnų įrengimas	<i>kèturi gaĩgei má.ldava gi.vulė.m</i> (Veršiai)	2. Vienerių girnų įrengimas. Pavyzdys iš Jnš ir Žg.

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ ir LKŽ(e). Reikšmė
grižas	kas susuktas	[linų] <i>reik padarí-d gri.žai</i> (Žg)	LKŽ nėra.
kabė	segtukai plaukams	<i>plá.uku(s) supí-ne / su_kā-bem sùsege</i> (Žg)	Tokios reikšmės nėra, yra sagties reikšmė.
kalėda	duoklė bažnyčiai	<i>ta. kalė-da. galė-jei par_paklúones atvėší</i> (Žg)	3. Kunigui ar bažnyčios tarnams, apie Kalėdas apsilankantiems, duodama duoklė. Pavyzdžių iš Žg nėra.
kirpšas	kas nedailiai apkirptas, trumpaplaukis	<i>tòkú. kirpšu. nēmačėu / kai_màna dùktė.</i> [trumpai kirpti plaukai](Žg)	Kas su trumpai nukirptais plaukais, bet žodis <i>kirpšė</i> . Reikšmė nefiksuota apie Žg.
liespienis	liesas pienas, pienas be grietinės	<i>jìs negá.Í tòke piēna / liēšpiene</i> [gerti] (Žg)	LKŽ nėra.
lingacija	darželio gėlė	<i>bùva nastùrkas / sereñti.s / dauğėu lingā-cijes tó-kes</i> (Žg)	LKŽ nėra.
lupatas	skuduras	[tėvas] <i>añ(s) supí.řgdava sėnùs lùpatus / ó-das</i> (Žvelgaičiai)	1. Ppr. Pl. sudėvėti, suplyšę drabužiai. Pavyzdžių iš Žg nėra.
manta	turtas	<i>ìšveže žmó-nis / àtėme má.ntas / i. kolkòzus tas_má.nta(s) sùveže / jà</i> (Žg)	1. Manta – turtas. Nurodytas tik Jnš.
mergė	samdinė	<i>àš par_meřge. mažai tá.řnavau</i> (Žvelgaičiai)	2. Psn. ūkininko, buožės samdoma mergina darbininkė, samdinė, tarnaitė. Nenurodyta, kad vartojamas Žg.
obelys	obuolys	<i>ží-dai piřgdava i(ž)_žmònù só-dnus / targá.udavo(s) su_òbeleis / su_vísakuó</i> (Žg)	1. Obelies vaisius. Pavyzdžiai iš Jnš ir Žg.
palaidnieks	pasileidėlis	<i>àns nē. kòks pàlaidnieks / a_kā</i> (Žg)	LKŽ nėra.

Fonetinės ir morfologinės Žagarės šnektos ypatybės
(XX a. pabaiga – XXI a. pradžia)

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ ir LKŽ(e). Reikšmė
palietis	sulatvėjęs lietuvis (ppr. likęs gyventi Latvijoje)	<i>jėi tas ví-rz bŭva paliētis / lietùvis / bet_*lâtviĵo·tarnā·va / jĭz bŭva iš_tė.vŭ. ižbė·gis / bet_*lâtviĵo·tarnā·va / i_pri-sirā·še / palika par_*lâtviĵes piliēti.</i> (Žg)	LKŽ nėra.
patinginys ar –is	nedarbštus	<i>o_kiiti tai_bŭva patinginei / tai_prastai gi.vė·na / pas_tòkùs aš neĩdavau</i> (Žg)	Tingokas, apytingis žmogus. Nuoroda Žg.
podė	krikštamotė	<i>pas_pó·de / sàkau / bŭvau</i> (Žg); <i>šaũķem *juliĵā·na / còce / ta_màna pó·de</i> (Žg)	1. Krikštamotė. Nuoroda Jnš, o pavyzdys iš Sk.
prosmiltis	lengva žemė	<i>tė.n gèrà žė·me / prō·smiltis / neprĩgėr niėks</i> (Žg)	Smilinga žemė, priesmėlis. Nėra pvz. iš Žg ar Jnš.
pūslys	maža mergaitė	<i>i_pasitá.ikau aš / toks_pũ·slis i.eĩt</i> (Žg)	3. Mažas riebus kūdikis. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra. Nesutampa reikšmės.
ratinis	verpimo ratelis	<i>mamā·te vė.řbdava tiem_ú·kiniĵkam su_tuo_rātiņu kaib_bŭ·dava</i> (Žvelgaičiai)	Ratelis, naminis verpimo prietaisas. 1 ratinis. Nuoroda Žg, Jnš.
sėdyba	sodyba	<i>sėdĩ·bo. ká.řves i.rà</i> (Žiuriai)	1. Žemė apie namus su visais trobesiais Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
skraistas	sterblė	<i>pripi·le skraĩsta. saldā.ĩņu. / tik_nėvėřk</i> (Žg); <i>daũg lābaĩ rā·dom riėšutŭ / prisi·dė·ĵiom i_skraistŭs / i_tarbās</i> (Žg)	1. Skraitas prijuostės, sijono ar marškinių priešakinė dalis, suimta kam įdėti, sterblė. Nuoroda Žg, o pavyzdys iš Jnš.
sodnas	sodas	<i>mũ·su. só·dnaz bŭva</i> (Žg)	1. Sodas, žemės plotas, kuriame auga vaismedžiai ir vaiskrūmiai; patys tame plote augantys vaismedžiai ir vaiskrūmiai. Yra nuoroda Sk.

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ ir LKŽ(e). Reikšmė
sodžius	kaimas	<i>eĩdava kulđamĩ par_vĩsa. sỏ.ũu.</i> (Žg)	1. Sodžius, kaimas. Pavyzdžių nei iš Žg, nei iš Jnš nėra.
sueiga	susiejimas	<i>*pẽtraĩ / sũ-eĩga tu. ġĩmiĩnũ bú-dava</i> (Žg)	1. Suejimas, susibūrimas, sambūris Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
taškas	bet kokia vieta, kur galima nusipirkti svaigiųjų gėrimų	<i>dàbà tie_tàškaĩ / eĩn tie_žmỏ-nĩ.s / ġẽf</i> (Daukšiai)	Žodis yra, bet vartojamas kitomis reikšmėmis.
trandis	skaudulys	<i>kỏ-jỏs apá.ugđava tỏkỏm trándĩm / ne-begàli pa-eĩt</i> (Žg)	6. Kojos pado, kulno ar piršto tvinkinys. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
varnuogė	mėlynė	<i>eĩdavom i_vá.rnuoġu. nuo_*žolĩnes</i> (Daukšiai)	5. Mėlynė. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.

2 LENTELĖ. Žagarės šnektos būdvardžiai

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
aukštynelkas, -a	gulintis ant nugaros	<i>vã.ĩka. paguĩdom aukštĩ-nelka. / i_vãũuojem</i> (Žvelgaičiai)	LKŽ nėra.
didysis [karas]	Pirmasis pasaulinis karas 1914–1918	<i>ġĩ.vẽ-na tỏks nuo_dĩžẽje kã-ra dã-ktars / *bẽ.rtulis</i> (Žagarė)	1. Svarbusis, žymusis. Pavyzdžio iš Žagarės nėra.
gyvas, -a	rūgstantis, rūgstas	<i>dẽdĩ miẽles / ir_ĩis [alus] pràded ġĩ.vẽ.nĩ / jau_ġĩ-ũs aĩns ĩr</i> (Daukšiai)	Iš dalies tikty 1. Turintis gyvybę, bet nėra nurodyta perkeltinė reikšmė.
grynas, -a	tuščias	<i>dàbà niẽka nẽbẽ. / ġrĩ-nĩ / ġrĩ-nĩ lá.ũkai</i> (Žvelgaičiai)	10. Tuščias. Pavyzdžio iš Žg nėra.

Fonetinės ir morfologinės Žagarės šnektos ypatybės
(XX a. pabaiga – XXI a. pradžia)

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
katras	kiekvienas	<i>o_tēp_tai kàtra. pavā_sari. tvī.na</i> * <i>daūgava</i> (Žg)	2. Kiekvienas. Pavyzdžiai iš Žg ir iš Sln.
jaukus, -i	ramus ir šiltas	<i>vā_sara. / vākarai jeūkú.s / ateĩdava žmōnū. daugĩbes</i> (Žvelgaičiai)	3. Malonus, meilus. už brūkšnio pateikti pavyzdžiai rodytų perkeltinę reikšmę. Nėra pavydžių iš gyvosios kalbos, tik iš Daukanto raštų.
maktingas, -a	šaurus	<i>māktinga pāti mažō_ji ĩ_rà</i> (Žg); <i>vĩrs māna būva tok(s)_stambūs / māktingas / á.ukšts</i> (Žg)	2. Turintis visus reikalingus ypatumus, tinkamas, šaurus, darbštus. Pavyzdžių iš Žg nėra.
mažas, -a	turintis mažai žemės, mažazemis	<i>kàtràs mā_žaz būva / ká.rve. / á.rkli. lā.ĩke</i> [mažazemis] (Žvelgaičiai)	Iš dalies tiktų 6. Nežymios padėties visuomenėje, prastas, neturtingas. Pavyzdžių iš Žg nėra.
šarpus, -i	darbštus	<i>tètè būva šaĩpus / mú.m reĩke dí.rpĩ nazĩem</i> (Žvelgaičiai)	1 šarpus 1. Darbštus, guvus, gyvas, mitrus. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
švakas, -a	silpnas	[sesuo] <i>aĩ švákà ĩ</i> (Žg)	1. Turintis mažai fizinės jėgos ar sveikatos. Yra 2 pvz. iš Žg, bet su prieviksiiais <i>švakiau</i> ir <i>šovakyn</i> .
vienišas, -a [žodis]	paauglių keiksmas ir kalba su keiksmožiais	<i>isitrá.uke cigarètès / blèd blèd / víeniši tōkiè žō_žei</i> (Žvelgaičiai)	2 vienišas 1. // neįeinantis į daugianarę sistemą. Pavyzdžių iš gyvosios kalbos nėra, iš raštų yra.
vijinis	liktarnos rūšis	<i>tōkes liktá.rnaz bú_dava / viĩines</i> (Žg)	LKŽ nėra.

3 LENTELE. Žagarės šnektos veiksmoždziai ir jų formos (dalyviai,rieveiskmiai)

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
atgaliau	atgal	<i>jiñ grĩža tàd(à) àdgałæú</i> (Žiuriai)	LKŽ nėra.
bliauti	atsikalbinėti	<i>mašiniēris pasāke žmoni.m suvėšf á.rkklus / tiē blė.un / k(a) arkleñ bũ(s) suñkũ vėšf [dampj] su_vá.ndeñu</i> (Veršiai)	Žodis LKŽ yra, bet nėra pavyzdžių iš Žg ar Jnš tokiais reikšmėmis.
	garsiai šaukiant kviesti	<i>gĩržũ / ka_blė.un baisá.usei / kazé.ika / kazé.ika</i> [šeimininke, šeimininke] (Žg)	
eiti	tęstis, trukti	<i>ží-dai supĩ.rgdava liēsuz gĩ-vuľus / jė.ućus / ká.rves / visó.kus / rũdeni. / kó.l tà(s) sezó-ns / nu maždaũg apie_tris mė-nešus eĩdava ta(s)_sė-zons / té.n iž_bũľbu. / iž_grũ-du. darĩdava / (Žg)</i>	4. Slinkti (apie laiką). Pavyzdžių iš Žg nėra.
išbraižyti	išskutinėti peiliuku (margučius)	<i>kĩcs mokėdava</i> [kiaušinius] <i>ižbrá.iži.f</i> (Žg)	Iš dalies tiktų 3. Išpiešti, išbrėžti. Pavyzdžių iš Žg nėra.
išsiblaivėti	nukristi putoms	<i>isiblaivėjĩ tos_pũtas / nebė-ra jũ</i> [apie alaus darymą] (Veršiai)	Žodis yra kitomis reikšmėmis.
išsvartoti	išleisti už vyro	<i>dũktė bũva išvartó-ta / nu_tai_tiem_sũ.ná.m žė-me</i> (Žg); <i>išvartó-dava / apžė.ndi.dava / o_sũ.ná.m ta._žė-me palĩgdava / jà</i> (Žg)	Išleisti už vyro. Pavyzdys iš Sk.
juodai	atsidavusiai	<i>àš tikinti / bet_ka_teip_juódaĩ / tai_ařnė</i> (Žiuriai)	Žodis yra, bet nėra tokios reikšmės.
kvarksėti	šnekėti	<i>šnė-kin màni / i_àš kvá.rkėsu i_kvá.rkė-sũ</i> (Žg)	Iš dalies tiktų 3. Prk. murmėti, bambėti; piktai, stačiai kalbėti. Pavyzdžio iš Žg nėra.
laisvai	neapgaubtai (stiklu)	<i>iš_pràžó.s jĩn bũva pašarvó-ta teip_láisvai / o_pàskum stiklinem grabė</i> [apie Barborą Umiastauskaitę] (Žg)	Žodis yra, bet kitomis reikšmėmis.

Fonetinės ir morfologinės Žagarės šnektos ypatybės
(XX a. pabaiga – XXI a. pradžia)

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
minkyti	ritmiškai kelti kojas	<i>āš teĩb grāžeĩ á.ušče / kó-jes mí.ŋki.če</i> (Žiuriai)	Iš dalies tiktų 1. prk. mindyti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
nudilęs, -usi	nebeprisimenamas	<i>o_*kùpiškis tai_ìè / dabà nudìle.s ĩr</i> [nebeprisimena] (Žg)	2. Pranykti, pradingti, prapulti; Yra nuoroda prk. Pavyzdžių iš Žg nėra.
nusitverti	kartu gyventi	<i>čè_jeu nebe_pirmó_ĩi / kíta. mó-teriška. tũřũ nusitvõre.s / jà</i> (Veršiai)	Iš dalies tiktų 2. Tverti. 2. Kibtis, kabintis, norint išsilaikyti ar sulaikyti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
nuūžti	skubiai nueiti	<i>mās / vīsà kē-bra nũ-u.žæm</i> (Žg)	8. Greitai kur nuvykti, nubėgti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
plačiai	išsiskirščius po pasaulį ir Lietuvą	<i>màna vá.ĩkaĩ gi.vé.n plàčeĩ</i> (Žiuriai)	Iš dalies tiktų 2. Į visas puses nusitęsęs.
	turtinčiau	<i>plàčeũ žmó.nĩ.s gi.vé.n</i> (Žiuriai)	9. Nesaikingas, išlaidus. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
praprusęs, -usi	pasimokęs	<i>kuř praprũse. / tai_dā-kaip_nó-rs veř-čes</i> (Žiuriai)	1. Praprusti 1. Išsprusti, prasilavinti. Pavyzdžių iš Žg nėra.
prastai	silpnai	<i>kíta. kařta. lābaĩ prāstai bú-n / skaũd vīsũr</i> (Žg)	6. Silpnas, nestiprus. Pavyzdžių iš Žg nėra.
prietariškai	tikint burtais	<i>priētariškai nè / nè / nebũ-dava</i> [burtais netikėjo] (Žiuriai)	LKŽ nėra.

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
parsikviesti	įkalbėti sugrįžti, parsivadinti gyventi	<i>jiñ turė:je namē.li. / mùm parsìkviēte</i> (Veršiaĩ)	Paprašyti, pavadinti, pašaukti ką kur atvykti, dalyvauti. Nėra pavyzdžių iš gyvosios kalbos, tik iš raštų.
ropa	ropomis	<i>aĩn par_dařža. ró-pa / kai_reĩk ravėf</i> (Veršiaĩ)	3. Ropa, ropomis, keturpėscias. Yra du pavyzdžiai iš Jnš.
skaudžiai	šiurkščiai	<i>māņes tēvė-lis nē-ra nē_subāre.(s)</i> <i>skaužēi / nei_mūše.s</i> (Daukšiai)	4. Šiurkštus, įžeidžiantis, užgaulus. Pavyzdžių iš Žg nėra.
spardyti	prabangiai gyventi	<i>kól jiz dí.rba / až dā spá.ržæus</i> (Žiuriaiĩ)	Žodis LKŽ yra, bet ne tokia reikšme.
stoksoti	būti nereikalingam, stovėti	<i>dí.rba tas_malúns iki_dvìdešimt šėštú. mē.tu. // mā-le té.n su_vėju // o_pāškæù stoksó:je;</i> (Žg)	Artimiausia žodžio stūksoti reikšmė 1. Būti, stovėti iškilusiam iš aplinkos. Tik čia ne tokia reikšmė. Žodis stoksoti LKŽ yra, bet pavyzdžiai tik iš raštų.
sulygti	suderėti	<i>nu_bet_neĩlgaĩ tas_ká.rs / sulí-ga tā.ĩ-ka. (Žg); kã_jæu sulí-gdava / tã_turė-dava dúoĩ tam_zė-nui</i> [jaunikiui] (Žg)	1 Sulygti 1. Suderėti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
susitverti	gimti	<i>vaiikaiĩ susitvė-re / užá.uga lik_septi.ñu. mē.tu. / i_vazžæ-vom laũka</i> [iš Latvijos] (Veršiaĩ)	Iš dalies tiktų 10. Padaryti, kad būtų, egzistuoti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
sušiauštas, -a	nelygaus paviršiaus	<i>tō_pùsę. *veñtà / lèdù. sùšæšta</i> (Veršiaĩ)	1. // padaryti nelygų, neglotną, pašiurusį. Pavyzdžių iš Žg nėra.
šaukti	vadinti	<i>kaĩp kàs norė:je / kaĩp ká.m patìka / tē.ĩp šā.ũke</i> (Žg)	16. Vadinti (vardu, pavadinimu, pravarde). Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.

Fonetinės ir morfologinės Žagarės šnektos ypatybės
(XX a. pabaiga – XXI a. pradžia)

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
tikybiškai	religiškai	<i>būvom tikí-biškai á.uklėjami</i> (Žiuriai)	Būdingas tikybai, religiškas. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
valioj	pravirai, atidarytos	<i>išėinù / vîsoz dūri.s vā-loj</i> (Žg)	Apie ką atvertą, atvirą, atdarą (ppr. apie duris, langus, vartus). Pavyzdys iš Jnš, o iš Žg nėra.
važiuoti	būti pašautam į duonkepe krosnį	<i>važiuoj i._pē.čū. / pé.mpe. iškēbdavom / kuōdu(s) sutaisí-davom vaíkam</i> (Žg)	Iš dalies tikų 21. Slinkti, slysti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra
viršuj	sudedamasis perficentyvo dėmuo	<i>šūnis užlé.izdava viršuj</i> (Žiuriai)	LKŽ yra žodis <i>viršuje</i> .

4 LENTELĖ. Žagarės šnektos nesavarankiškos kalbos dalys

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
ar	taip pat	<i>*daūgava ar baīsei skeñda</i> (Žg); <i>smetó-ninei lítai ti_ā būva vērtí.ņgi</i> (Žg); <i>senēlis ar vîsko būva mātēs</i> (Žg)	3. Ar taip pat, irgi, ir. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
dui	bėgimui nusakyti	<i>āž greítai dú.į pro_dūrìs</i> (Žg)	Skubiam veiksmui, ppr. bėgimui, nusakyti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
džing	skeidžiamam garsui imituoti	<i>džī.ņg / džī.ņg / džī.ņg / džī.ņg / ka_bēk tie_ārkleí</i> (Veršiai)	LKŽ nėra.

Žodis	Reikšmė	Iliustracija	Yra / nėra LKŽ(e). Reikšmė
gan	daug, pakankamai	<i>vīenu mō.mentu gañ biva / pí.řmi-ningz biva nev-ē-de.s / agrōnoms nev-ē-des / pīnininks</i> (Žg)	1. Pakanka, užtenka pakankamai, užtek-tinai. LKŽ yra žodis <i>gana</i> , bet pavyzdžių iš Žg nėra.
makt	kyšt	<i>aťėje vīens / mǎ.kĕt su_revó.lvefu i. ġé.rkĕ.</i> (Žg)	1. Staigiam veiksmui žymėti c) kyšt, durst. Pavyzdys iš Žg.
musėnt	turbūt, gal	<i>mūse-nt jeu_dǎbǎ būs ta_tikrǎ *liėtuovǎ</i> (Žg)	Įterptinis žodis. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
musint	gal	<i>mūsint toz_ģegužĩnes tó.kos ir_ĩ.rǎ</i> (Žg)	Įterptinis žodis. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
nėmaž	visai	<i>mǎmǎ nēmǎž nemokėje / lǎ.ĩkrašti. paskaitĩ.dava</i> (Žvelgaičiai)	Nė kiek, visai. Pavyzdys iš Žg.
pliumpt	kritimui į vandenį nusakyti	<i>su_visaĩz drabužũkais plũmpĩ [ĩ Švė-tė] kai_sĩlke / ir_ĩ.krent</i> (Žg)	Kritimui į vandenį reikšti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.
pur	burzgimui imituoti	<i>iš_tó-la ižgiřsim / ka_puř puř puř / mó.ki.tojes kařkòks turėje motòcikla.</i> (Žg)	3. Burzgimui žymėti. Pavyzdžių iš Žg ar Jnš nėra.

Phonetic and Morphological Peculiarities of Žagarė Local Dialect (End of the 20th Century – Beginning of the 21st Century)

SUMMARY

In this article the author presents the continued research on Žagarė local dialect. This time the article is dedicated to the accentual, phonetic, morphological phenomena found in Žagarė local dialect and its peculiar lexical characteristics. According to the author, the accentual tendencies and dialectal grammatical phenomena apparent in the records of Žagarė

local dialect made between 1998 and 2003 lead to the works of the 21st century – the study on the change of the dialect.

Dialectologists attribute Žagarė local dialect to the area of universal stress retraction. The peculiarities of accentuation of mixed diphthongs observed by linguists Juozas Pabrėža and Aušra Kaikarytė deserve a more detailed study and correction with regard to the informant's national belonging and linguistic identity. Certain phonetic peculiarities, such as the pronunciation of vowels *a, e, i, u* and consonants *ch, f, h*, the use of additive *j, v*, the so called phenomenon of šlekiavimas and the softening/ hardening of consonants, reflect the dialect's phonetic system. They can still be found in the dialectal records of the late 20th century.

The morphological peculiarities of Žagarė local dialect, such as stem alteration in nominal words, number and gender variations, use of the dual number, peculiar (or borrowed from close local dialects) formation of nominal word forms (pronominal, degree, reflexive), as well as the peculiarities of the usage of verb stems and forms are still viable and satisfy the respondents' needs for linguistic expression.

Dialectal records enable us to understand how words are formed in Žagarė local dialect. The respondents mainly used suffixal and prefixal derivatives and compounds. Noun derivatives were formed with suffixes *-atis, -ėjas, -elis, -ietis, -tojas, -uitis*, whereas *-ingas, -inis, -utis* were more common adjectival suffixes. Prefixal verb formation with prefixes *ap-, nu-, pa-, par-, pri-* took the lead. The speakers of Žagarė local dialect used to form compounds without a connecting vowel.

The review of the lexical cross-section of Žagarė local dialect provides us with an insight into the peculiar lexis used in the dialect. The word or its form subtly selected by the respondents to describe images or phenomena shows the flexibility of the mother tongue and its suitability to express thoughts under contemporary conditions.

Įteikta 2019 m. gegužės 17 d.

JANINA ŠVAMBARYTĖ-VALUŽIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vilešio g. 5, LT- 10308 Vilnius, Lietuva

janina.valuziene@gmail.com